

LE MONDE *diplomatique*

MAGYAR KIADÁS

2021. szeptember

Az út Kabulba

Serge Halimi

Egy nyugati hadsereget nem lehet legyőzni. Vereségét szükségszerűen a gerinctelen „politikuskok” és a harc nélkül menekülő helyi segédcsoportok okozzák ^[i].

Több mint egy évszázadon keresztül a „hátra támadás” mítosza táplálta az egymással háborúban állók harci szellemét és bosszúvágyát. Ha a sértést tisztára kell mosni, az azt jelenti, hogy már készülünk a következő összecsapásra. Hogy törölje a "vietnami szindrómát", és különösen azt a traumát, amelyet 1981. október 23-án Bejrútban egy 241 amerikai katona halálát okozó támadás váltott ki, *Ronald Reagan* elnök két nappal később megtámadta Grenadát. Mi lesz a kabuli repülőtérrel készült, az Egyesült Államok számára megalázó képek, az öt kiszolgálók számára pedig ijesztő valóság következménye?

„Megalakulása óta ez a NATO legnagyobb bukása” - állapította meg *Armin Laschet*, akit *Angela Merkel* szeretne utódjának a német kancellári székben. Az alapító okirat 5. cikke értelmében az afganisztáni háború volt az Atlanti Szövetség első beavatkozása: 2001. szeptember 11-én megtámadtak egy tagállamot (de nem az afgánok), és a szerződés többi aláírója a segítségére sietett. A tapasztalat érdeme, hogy egyértelművé vált, miszerint a Washington és a Pentagon által vezetett hadműveletekben a szövetségeseket olyan vazallusként kezelik, akiknek elismerik a jogát a harcra - és arra hogy meghaljanak -, de arra már nem jogosultak, hogy kikérjék a véleményüket a háború beszüntetéséről. Még London is, amely pedig hozzászólt az efféle pofonokhoz, fellázadt az ilyen szintű megvetés ellen. Az afganisztáni fiaskó remélhetőleg nem fogja újra összefogásra és az USA követésére készíteni a szövetségeseket, hogy újabb kalandokba keveredve erősítsék meg lankadó soraikat. Azzal például, hogy felvegyék a harcot Kínával vagy Oroszországgal, Tajvan vagy a Krím ürgyén...

Ennek veszélye pedig annál is inkább elképzelhető, mivel a neokonzervatívok által okozott iraki, líbiai és afganisztáni katasztrófák nem igazán rendítették meg pusztító hatalmukat. Az embervesztéseket ugyanis mások szenvedik el: Nyugaton a háborúba egyre inkább csak az alsóbb néposztály fiait vonják be. Az Afganisztánban harcoló amerikaiak többsége az USA vidéki megyéiből származik, messze azoktól a központoktól, ahol a háborúkról döntenek, és ahol a harcias vezércikket fogalmazzák. Ma melyik diák, melyik újságíró, melyik politikai vezető személyes ismerősei között van elesett katona? A sorkatonaságnak legalább megvolt az az előnye, hogy az egész nemzetet bevonta a képviselők által kirobbantott háborúba.

Már ha kikérik a képviselők véleményét... Mert 2001 szeptembere óta az Egyesült Államok elnöke a Kongresszus előzetes jóváhagyása nélkül indíthat el bármilyen katonai műveletet a „terrorizmus elleni küzdelem” ürügyén. Nincs meghatározva se az ellenség, se a földrajzi terület, se a küldetés időtartama. Négy évvel ezelőtt amerikai szenátorok felfedezték, hogy 800 katonájuk csak azért van Nigerben, mert korábban ott négy katona elesett. Parlamenti képviselők kétpárti csoportja *Joseph Biden* egyetértésével nekilátott, hogy visszavonja ezt a végrehajtó hatalomnak adott bízkó csekket. A háború nem lehet egyszerű döntés kérdése, különösen akkor nem, ha azt állítják, hogy a demokratikus értékek nevében vívják.

Ez érvényes Franciaországra is, amelynek hadserege Afrikában van jelen. Több szempontból is indokolt lenne nyílt vitára bocsátani a geopolitika, a szövetségek és a jövőbeli stratégia alapvető kérdéseit. Különösen Afganisztán után. De a következő elnökválasztás több jelöltjének legutóbbi nyilatkozataiból ítélve nem lesz demokratikus vita. *Emmanuel Macron* demagóg módon újra felmelegítette a biztonsági témát azzal, hogy a tálib totalitarizmus elől menekülő afgánokat „jelentős illegális migráns hullámként” azonosította. Azt reméli, hogy ha a diktatúrából menekülőket lehetséges terroristáknak kiáltja ki, akkor elnyeri a konzervatív szavazók tetszését. A két jobboldali jelölt, *Xavier Bertrand* és *Valérie Pécresse* természetesen még tovább mentek ebbe az irányba, Pécresse hozzátette, hogy Kabulban „a világ szabadságának egy része” forog kockán. Ami Párizs szocialista polgármesterét, *Anne Hidalgo*t illeti, ő egy félelmetes mondattal vezette be a nyugati megfutamodásról szóló elemzését: „Mint Afganisztán esetében gyakran, *Bernard-Henri Lévy* volt az, aki figyelmeztetett engem”... Így azután nem meglepő, hogy arra a következtetésre jutott, miszerint „így vagy úgy, de vissza kell térnünk Kabulba ^[ii]”.

Anne Hidalgo-nak és Valérie Pécresse-nek nincs is más dolga, mint megszerezni az oroszoktól vagy a NATO-tól az afgán főváros elleni legutolsó diadalmenet receptjét.

Fordította: Morva Judit

[i] A valóságban, az afgán hadsereg huszonhét-szer több áldozatot vesztett (66 000 katonát) mint az amerikaiak (2 443 katona), de ez sem akadályozta meg Washington-t abban, hogy közvetlenül a tálibokkal tárgyaljon és ne törődjön az afgán kormánnyal.

[ii] Anne Hidalgo: L'esprit de Massoud ne doit pas disparaître [Ne felejtsük el Massoud szellemiségét], *Le Monde*, 2021. augusztus 16.

Az amerikai csapatok csak egyszer, az első világháború végén harcoltak az oroszok ellen. Veszítettek

Michael M. Phillips

Az amerikai és orosz katonák közötti egyetlen közvetlen összecsapásra több mint egy évszázada, az első világháború végén került sor. Az Egyesült Államok számára vereséggel végződött. Több ezer embert küldtek Oroszországba, hogy katonai raktárakat védjenek meg egy német támadás ellen. De amikor megérkeztek, a háborúnak már szinte vége volt. Elkezdődött egy másik: a bolsevikok ellen.

1919 februárjában már nem bírták tovább. A B század amerikai katonái azt hitték, hogy a németek ellen fognak harcolni a nyugati fronton. De három hónappal 1918. november 11-e, a világháborúnak véget vető fegyverszüneti megállapodás aláírása után, még mindig bolsevik forradalmárok ellen kellett harcolniuk Oroszország fagyos, észak-európai részén. Több tucat katonatársuk influenzában halt meg az oroszországi Arhangelszk kikötőjébe vezető hosszú tengeri úton. Mások az ellenséggel harcolva estek el, amelynek a helyi lakosok segítettek eligazodni a fagyos, sáros mocsarakban és fenyvesekben húzódozó ösvények és falvak között. A sebesült amerikaiak a havas erdőkben halálra fagytak, mire a mentés megérkezett.

Legtöbbjük jól harcolt. De a kormányuk félrevezette őket, a tisztjeik becsapták őket, a szövetségeseik visszaéltek velük. Kevésbé jól voltak felfegyverezve, mint ellenfeleik, és a túlerő is a bolsevikok oldalán volt. Ráadásul egy olyan háborúban harcoltak, amelynek tulajdonképpen már vége volt.

Sok amerikai bátorságról és állhatatosságról tett tanúbizonyságot az Arhangelszk körüli fagyott mocsarakban és fenyőerdőkben. Mások engedtek a lázadás kísértésének. Az elégedetlenség a B században, az élelmiszer-fejadagok kiosztásakor tört a felszínre. A sorban álló férfiak rájöttek, hogy a kiosztott adag nem lesz elegendő arra, hogy kitartsanak vele a következő szállítmányig. „Hé, fiúk, hagyjuk abba ezt az átkozott szövegelést, és tegyünk valamit” – mondta Bill Henkelman közlegény a többi katonának.

Henkelman közlegény és három társa ultimátumot fogalmazott meg az ezredparancsnoknak címezve. Ha 1919. március 15-ig nem vonják vissza őket a frontról, írták a katonák, „határozottan megtagadjuk, hogy előrenyomuljunk” az ellenség ellen. Henkelman közlegény, aki besorozása előtt karosszériákat festett a detroiti American Auto Trimming Co. vállalatnál, azt mondta a katonáknak, hogy egyedül, fehér zászlóval fogja átlépni az ellenséges vonalakat. Meghívja a bolsevikokat egy búcsúpartira. Aztán ő és a társai egyszerűen elsétálnak a háborúból, vagyis dezertálnak.

Négy nappal később az amerikai hadsereg tisztjei tudomást szereztek a tervről. Bill Henkelman közlegényt hadbírótság elé állították, és hazaárulással, dezertálással és lázítással vádolták – ezekért a bűncselekményekért halálbüntetés járt. A tárgyaláson a közlegény feltépte egyenruhája ingét, és a bírák elé tárta a mellkasát: „Nézzék a tetveket, a piszkot, a mocskot. Már félig éhen haltunk – mondta védekezve. – De Önök nem tetvesek és nem is éheznek.”

Washington és Moszkva a két „forró” háborúban szövetségeseik, míg a hidegháborúban ellenfelek voltak. De az egyetlen katonai összecsapás az amerikai és az orosz csapatok között száz évvel ezelőtt a Bill Henkelman közlegényt annyira felháborító arhangelszki hadjáratban zajlott le. Az amerikai történelem ezen tragikus eseményét azután szinte teljesen kitörölték az ország kollektív történelmi emlékezetéből, és a világháború végének 100. évfordulóján sem emlékeztek meg róla.

Az első világháborúban a cári Oroszország Franciaország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok oldalán harcolt Németország és szövetségesei ellen. Aztán az 1917-es orosz forradalom felborította a szövetséget. Moszkvában a bolsevikok átvették a hatalmat, és 1918. március 3-án megkötötték Németországgal a breszt-litovszki békeszerződést, amely lehetővé tette Németország számára, hogy a nyugati frontra összpontosítson. A bolsevikok Vlagyimir Lenin vezetésével arra törekedtek, hogy megvédjék forradalmukat a bukott cári uralom híveitől, a fehérektől, akiket a britek és a franciák támogattak. Az általános bizonytalanságot még fokozta, hogy 1918 késő nyarán és kora őszén Woodrow Wilson elnök mintegy 5300 amerikai katonát küldött homályos és ellentmondásos parancsokkal Észak-Oroszországba.

Az 1918-as arhangelszki hadjáratról szóló beszámoló évszázados katonai beszámolókon, titkosítás alól feloldott kormányzati feljegyzéseken, személyes leveleken, naplókön, fényképeken és filmfelvételeken, valamint a katonák visszaemlékezésein alapul, amelyek a Nemzeti Levéltárban és a Michigani Egyetem Bentley Történelmi Könyvtárában találhatóak.

Az E betű Oroszországot jelenti

A 339. gyalogezredet Detroit's Own (Detroit sajátjai) néven ismerték. Soraiban a 3800 autógyári munkás mellett a többiek, ügyvédek, mezőgazdasági munkások, boltosok stb. zöme Michiganból származott. A sorkötelesek körülbelül egy hónapos gyalogsági kiképzésen vettek részt a Michigan állam-beli Battle Creeki Camp Custerben, mielőtt New Yorkba utaztak, és 1918 júliusában hajóra szálltak Anglia felé. A csapatok azt hitték, hogy a nyugati frontra tartanak, a Svájc és az Északi-tenger között húzódó, 720 km hosszú, lövészárkokból és szögesdrótokból álló szakaszra. De más célállomásokról is keringtek pletykák.

Walter McKenzie közlegény úgy gondolta, hogy a leveleit cenzúrázni fogják. Ezért azt írta a barátnőjének, Connie Lovedaynek, hogy kóddal fogja értesíteni, hová tart: A Belgiumot, B Angliát, E pedig Oroszországot jelentette. McKenzie közlegény arra kérte, hogy tanulja meg a kódot és semmisítse meg a levelet, de nem így alakult, a levél fennmaradt. Walter McKenzie közlegényt özvegy édesanyja csak nehezen nevelte fel. Már 9 évesen el kellett mennie dolgozni, gyümölcsöt szedni a michigani Shelbybe. Tizennégy évesen engedélyt kapott gyári munkára is. A Michigani Egyetemet végigdolgozva végezte el, jogi diplomát szerzett, és az adóhivatal ügyvédje lett. Gyenge látása nem tartotta vissza a szolgálattól.

A hajón a férfiak a mennyezethez közel lógó hevederágyakban aludtak. Mivel nem voltak hozzászokva se a függőágyakhoz, se a tengeri utazáshoz, néhányan a padlóra zuhantak. „Sajnálattal kell közölnöm, hogy a szélsőséges trágárság mindenkor gyakori” – jelentette McKenzie közlegény az anyjának írt levelében. Ahogy közeledtek Anglia felé, a katonák a német tengeralattjárók torpedóitól tartva ruhástól és mentőövben aludtak, teli kulacsokkal az oldalukon.

A hajók 1918. augusztus 4-én kötöttek ki Liverpoolban. A csapatok vonaton utaztak át az Afrika-kutató Henry Stanley özvegyének birtokán felállított sátortáborba. Augusztus 18-án, vasárnap McKenzie közlegény éppen templomi istentiszteletre tartott, amikor a parancsnokok utasították a csapatokat, hogy sorakozzanak fel, és gyapjúruhát és vastag bőrkesztyűt osztottak ki nekik. „Még mindig csak találgatjuk, hogy hová megyünk – írta McKenzie közlegény az édesanyjának –, de nem hiszem, hogy a napsütötte Olaszországba.”

Egy héttel később a 339. hadosztály a műszaki, mentő- és egészségügyi századokkal együtt Newcastle upon Tyne-nál három álcáfestett gőzhajóra szállt, és elindult a nyolcnapos útra Arhangelszk kikötőjébe.

Az isten háta mögött

Néhány nap tengeren töltött idő után az első katonáknál megjelentek a spanyolnátha tünetei, amely 1918-ban és 1919-ben világszerte 20-40 millió emberrel végzett. A hajón a láz gyorsabban terjedt, mint ahogy az orvosok kezelni tudták volna a betegeteket. A gyógyszerekészletek kifogytak, az orvosi kórtermek túlszűfoltak voltak.

A hajók a sarkkörtől északra haladtak, jegesmedvék és hófödte hegyek mellett áthajóztak a Fehér-tenger keskeny szorosán, majd beúsztak az Északi Dvina folyóba. 1918. szeptember 4-én, egy szürke délutánon a katonák partra szálltak Arhangelszk félföld alakú kikötőjében. Körben koszos dokkokkal, sáros utcákkal és egy kékre festett, aranycsillagokkal díszített katedrális kupolájával találták szembe magukat. A várost alig egy hónappal korábban egy francia, brit és fehér erők által vezetett hadműveletben sikerült kiszabadítani a bolsevikok kezéből.

Amikor az amerikai katonák lesétáltak a hajóhídon, a Michigani Egyetem harci dala, a „A győztesek” köszöntötte őket, amelyet a USS Olympia hadihajó zenekara játszott:

Üdvözet a győztes vitézeknek,

Üdvözet a hódító hősöknek,

Éljen! Üdvözet! Michiganre!

A Nyugat bajnokaira!

Az éhes oroszok hamarosan a hajó szemetesére vetették magukat, ételmaradékok után kutatva. „Ez tényleg a legistenvertebb lyuk a Földön – írta naplójába Charles Ryan hadnagy, aki foglalkozását tekintve könyvelő volt. – Soha nem találkoztam még a bűznek ilyen keverékével. Az emberek mocskosak, és úgy tűnik, éhen halnak.” Az Arhangelszkbe érkezést követő két héten belül a 339. hadosztályból közel 40 katona halt meg influenzában. „Nagyon sokakat elvesztettünk, köztük néhány nagyon jó barátomat is” – írta haza Ryan hadnagy.

Körülbelül akkor, amikor Wilson elnök a haderőt Arhangelszkbe küldte, egy másik csapattestet Szibériába vezényelt, Arhangelszktől 5600 km-re keletre. Az ő feladatuk pontosabban meg volt határozva: meg kellett mentsenek 40 000 cseh katonát, akik a szövetségesek oldalára álltak, és megpróbálták kimenekülni Oroszországból.

Wilson elnök parancsai az arhangelszki hadjáratra nem voltak ilyen egyértelműek. A 339. hadosztály emberei azzal a tudattal szálltak partra Oroszországban, hogy az oroszoknak korábban leszállított hadifelszereléseket kell őrizniük a németek támadása ellen. A Wilson-kormányzat világossá tette, hogy az amerikaiak nem fognak beavatkozni az orosz polgárháborúba, mondván, hogy az csak „tovább növelné a szomorú zűrzavart Oroszországban, ahelyett, hogy orvosolná azt”. De Wilson az amerikai csapatokat brit parancsnokság alá helyezte, és a brit parancsnokoknak más elképzeléseik voltak. Úgy képzelték, hogy a brit, amerikai, francia és más szövetséges erők Arhangelszkből délre nyomulnak, csatlakoznak a csehekhez, és visszafordítják az orosz forradalmat.

Szinte azonnal, amint a 339. hadtest befutott az arhangelszki dokkba, a brit szárazföldi parancsnok, Frederick Poole altábornagy kirendelt, saját csapatai megerősítésére, a bolsevikok ellen, két amerikai ezredet. Az amerikaiakat olyan gyorsan küldték harcba, hogy arra sem volt idő, hogy a szállítóhajók rakteréből kipakolják a téli felszerelésüket. A katonák már csak az első októberi havazás után kapták meg a báránybőrbeléses kabátokat.

Az egyik ezred több mint 600 km-t haladt délkeleti irányban a Dvina folyó mentén, hogy megsegítse a brit csapatokat a Kotlasz város elleni, egyébként sikertelen támadásban. A másik ezredet a vasútvonal mentén, marhavagonokban indították útnak, hogy elfoglalják Vologdát, egy stratégiai közlekedési csomópontot, amely körülbelül 700 km-re délre fekszik Arhangelszktől, és amelyet a britek megpróbáltak elfoglalni – szintén sikertelenül.

Wilson elnök nem ezt engedélyezte, de a 339. hadosztály parancsnoka, George Stewart ezredes engedelmeskedett a brit tábornok utasításának, Washington pedig nem tiltakozott.

Száraz táp

A partraszállást követően a tapasztalatlan amerikaiak napokon belül súlyos harcokba keveredtek a repülőgépekkel, tüzérséggel és géppuskákkal felfegyverzett bolsevik csapatokkal. Az első, szeptemberi tűzharcban a géppuskás század amerikai katonái egy hetet töltöttek térdig a mocsaras vízben. A bolsevik tüzérek még napfelkelte előtt megkezdték a tüzelést. Ebben az első ütközetben a „bolos” ellen, ahogy az ellenfelet nevezték maguk között, egy ember meghalt, hárman megsebesültek, egy pedig gránátsokk miatt megbolondult. „Mondj egy imát Charlie-ért” – írta Charles Ryan hadnagy a barátnőjének. A fronton a katonák gyakran kukorica- és húskonzerven, valamint száraz tápon éltek.

Néhány katonának szerencséje volt. Ryan hadnagy rövid időre egy Dvina folyó menti kolostorban húzta meg magát, ahol zöldséglevest, főtt burgonyát, sült fácánt és konzervkörtét evett. A lisztadagját a konyhára adta, az apácák pedig fehér kenyeret sütöttek belőle. A 339. hadosztály egyik egysége Arhangelszkből maradt. A sorkatonák Charlie Chaplin-filmeket néztek, és táncoltak a Vörös kereszt ápolónőivel és bubifrizurás helyi nőkkel. A csapatok zászlókkal és örökzöld ágakkal díszítették fel az étkezőket. Látogatták a helyi, vörös téglából épült fürdőházakat, ahol gőz- és hidegfürdők váltogatták egymást. „Találkoztam egy eszkimó lánnyal, a napot vele töltöttem, majd egy rénszarvassal körbe-körbe lovagoltam a Dvina mellett, és fényképeket készítettem” – írta naplójába Fred Kooyers tizedes a michigani Muskegonból. Nem sokkal később az őrnagy előadást tartott neki a nemi betegségekről.

Két hónappal azután, hogy a 339-esek megérkeztek Arhangelszkbé, véget ért az első világháború, és egy francia erdőben parkoló vasúti kocsiban aláírták a fegyverszünetet. A nyugati fronton órákon belül elhallgattak az ágyúk. „Úgy tűnik... mintha gyorsan hazatérhetnék” – írta Walter McKenzie közlegény az aláírást követő napon Oroszországból az édesanyjának. De a 339. hadosztály katonái hamarosan megtudták, hogy a békeszerződés rájuk nem terjed ki. „Egyébként sem értem, miért vagyunk itt fent, hiszen a háború Németországgal volt, nem Oroszországgal, amennyire én tudom – írta édesanyjának Carleton Foster őrmester Arhangelszkből két héttel a fegyverszünet után. –Ha ezek az emberek itt egymás között akarnak harcolni, akkor mi közünk hozzá?”

Az amerikai parancsnokok erre nehezen tudtak magyarázatot adni. James Ruggles ezredes, az Egyesült Államok katonai attaséja Arhangelszkből azt írta a főhadiszállásnak, hogy sem a sorkatonák, sem a tisztjeik nem értették, miért harcolnak még mindig. Aggodalmait eljuttattak John Pershing („Black Jack”) tábornokhoz, az amerikai haderő parancsnokához, majd a hadsereg vezérkari főnökének asztalára kerültek Washingtonban.

Decemberre a nappali fény Arhangelszk környékén már csak négy órán át tartott, és a hőmérséklet akár –40 fok alá is süllyedt. Ilyen hidegben a katonák egyszerre csak 15 percig tudtak őrésben maradni. Mivel sok amerikai tábori egység brit tiszt parancsnoksága alatt állt, a fronton lévő amerikai katonák úgy vélték, hogy „Anglia önző terveinek előmozdítására használják őket az orosz területeken” – jelentette James Ruggles ezredes. A liverpooli amerikai cenzorok, akik átnézték a katonák hazaküldött leveleit, táviratoztak Arhangelszkbé, hogy panaszt tegyenek a levelek britellenes hangja miatt. „Ez nem katonás hangvétel” – állt az üzenetben. Az egyik levél, amelyet Thomas F. Moran őrmester írt decemberben, és amelyet a cenzorok elkaptak, így szólt: „Amerikának a legkevésbé sincs fogalma erről a helyzetről, ha lenne, habozás nélkül kivonnának minket innen. [...] Brit érdekekért harcolunk, jó amerikai vért ontunk, és jó amerikai életeket pazarolunk el olyan ügyért, amelyet a kormányunk biztosan nem ért.”

A bolsevik propaganda szakemberei bátorították az ilyen széthúzó hangokat. „Fiatal Amerika, miért harcolsz? – kiabálták a bolsevikok a harcfrontokon keresztül, Bradley Taylor hadnagy decemberben hazaérkezett levele szerint. – Miért fekszetek a mocsarakban, miközben a britek hátul ülnek, és élvezik a szép meleg szállásukat?” Az amerikai katonai cenzorok elfogták a hadnagy levelét, mielőtt az eljutott volna a családjához a Wisconsin állam-beli Rhinelanderbe.

Az amerikai csapatok között egy bolsevik propagandaújságot terjesztettek, a *The Call*-t. „Világ munkásai, egyesüljétek!” – szölte a lap mottója. A bolsevik röplapok ellepték a frontvonalakat. „Zúzzátok össze, romboljátok le a kapitalista államotok egész rohadt épületét!” – állt az egyikben. „Követeljük, hogy küldjenek haza benneteket!” – állt egy másikban. Az amerikai tisztek próbálták fenntartani és erősíteni a katonáik hangulatát. Karácsonykor a K század minden katonája 50 centet kapott, amelyet szilvapudingra és más luxuscikkekre költhetett az arhangelszki brit kintinban. Karácsonyra a Vörös kereszt minden férfinak adott egy pár melegharisnyát, amely mazsolával, datolyával, cukorkával, cigarettával volt megtöltve.

„Rendíthetetlen hűség”

1919. január 19-én a bolsevikok olyan offenzívát indítottak, amely fordulópontnak bizonyult. Az amerikaiak ősszel gyakran kerültek szembe rosszul kiképzett bolsevik sorkatonákkal. Most azonban a 339. osztág mintegy 4000 harcedzett katona támadásával szembesült. A bolsevikok először Usztya Pagyenygát támadták – egy falut a Vaga folyónál, ahol az amerikaiak télire meghúzták magukat – három napon át tartó tüzérségi és géppuskatűzzel.

A harcok során James Chesher tizedes géppuskáját a tüzérség tüze felborította. A tizedes rögtön felállította, és addig lőtt, amíg egy robbanás le nem szakította a karját. Joseph Franczak tizedes egy úton, védhetetlen helyzetből küzdött az előrenyomuló gyalogság ellen, amíg a kezét el nem lőtték. Ralph Powers hadnagy, az ohioi Amherstből származó szanitéc háromszor is áthelyezte segélyállomását, hogy fedezéket keressen, mielőtt egy bolsevik tüzérségi lövedék közvetlen találata súlyosan megsebesítette a hadnagyot, míg három betege meghalt.

Egy orosz orvos elsősegélyben részesítette Ralph Powers hadnagy sebesült karját és lábát. A katonák felpakolták a hadnagyot egy szánra, és 20 mérföldre északra, Senkurszk városába evakuálták. Az ottani sebész hiába amputálta a karját, a műtétet nem élte túl. Az Usztya Pagyenygában lévő közös erők többi része – amerikai gyalogság, kanadai tüzérek és egy kozák század – szintén visszahúzódott Senkurszkba. Két napig kitartottak, amíg az üldöző bolsevikok majdnem bekerítették őket. Az amerikaiaknak Ralph Powers hadnagy holttestét a kórház melletti fészerben kellett hagyniuk, amikor elhagyták a várost. Ők és szövetségeseik további 50 mérföldet vonultak vissza gyalog, hóban, az ellenséges csapatok által üldözve. A visszavonuló erőkkel együtt mintegy 700 civil is elmenekült.

A csata során 29 amerikai meghalt és 58 megsebesült, 19 eltűnt. „Az eltűntek többsége feltehetően megsebesült és valószínűleg megfagyott” – jelentette az ezredparancsnok a főhadiszállásnak. James Ruggles ezredes, az amerikai katonai attasé kritikusan nyilvánította az Arhangelszk körüli helyzetet: túl kevés amerikai csapat, túl széles fronton lett széthúzva, és egy számban, fegyverzetben és morálban fölényben lévő ellenséggel álltak szemben. Michiganben a lelkesedés lelohadt a pesszimista hírek és a hazatért sebesült katonák által elmondott rémtörténetek hallatán.

Ralph Powers hadnagy apja, Dr. Harry W. Powers néhány héttel fia halála után levelet írt az arhangelszki amerikai katonai attasénak: „Szeretnénk, ha a holttestét visszaszállítanák az Egyesült Államokba, amint a körülmények lehetővé teszik.”

Februárban családtagok és támogatóik ezrei írtak alá egy petíciót a kongresszushoz, amelyben követelték a kivonulást Észak-Oroszországból – vagy legalábbis erősítést és jobb élelmezést számukra. A petícióban a családok „rendíthetetlen hűséget” esküdtek az USA-nak, ugyanakkor felpanaszolták, hogy az észak-országi amerikai csapatok „nemcsak hihetetlen nehézségektől szenvednek, hanem komoly veszélyben is vannak.”

A 339. hadosztály parancsnokát, George Stewart ezredet elárasztották a szülők levelei, akik tudni akarták, hogy fiaik életben vannak-e még. A levelek özöne „megzavarta a hivatalos ügyek intézését” – írta az ezredes, és könyörgött a főhadiszállásnak, hogy adják hírül a detroiti és chicagói újságoknak, hogy az Arhangelszk körüli helyzetet ellenőrzés alatt tartják.

Télen nagy volt az elégedetlenség

Azon a télen elsőként a fehérek soraiban tört ki lázadás. 1918. december 11-én az arhangelszki hadosztály két századának katonái megtagadták a frontra kivezénylő parancs végrehajtását. A lázadók elbarikádozták magukat az Alekszandr Nyevszkij laktanyában, és lövöldöztek az eltávolításukra küldött csapatokra. Majd a lázadás megfékezésére amerikai csapatokat vezényeltek ki, akik az ablakokon keresztül géppisztolyokkal lőtték a bent lévőket. A lázadók fehér zászló alatt vonultak ki. Az orosz parancsnok azt követelte, hogy azonosítsák a lázadás felbujtóit, és azzal fenyegetőzött, hogy különben megtizedelik őket. Végül felsorakoztattak 13 állítólagos vezetőt, őket falhoz állították és kivégezték.

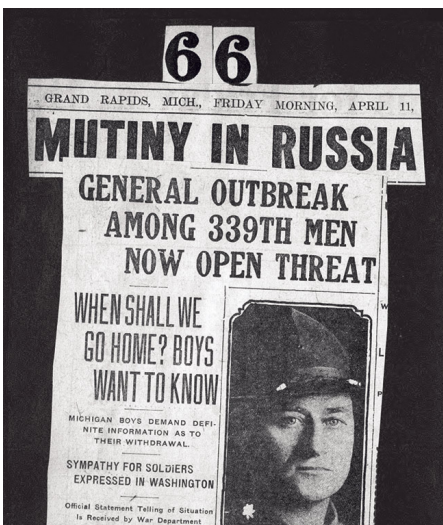
Március 1-jén a francia II. század tagadta meg az engedelmességet, és nem volt hajlandó felváltani az amerikai csapatokat az Arhangelszk–Vologda vasútvonal mentén. A francia katonák végül beleegyeztek, hogy hajlandók előrenyomulni, de csak a front mögötti pozíciókba. Ott pedig leítették magukat. Nem sokkal később teljesen abbahagyták a harcot.

Márciusban a Dvina folyó mentén a királyi skót csapatok egy különítménye hagyta figyelmen kívül azt a parancsot, hogy haladjon előre a mély hóban, és gyűjtsen fel egy közeli falut. A skótok, akik 1918 nyarán még hevesen harcoltak, ekkorra már „megbízhatatlan harci egységnek számítottak” – állt egy amerikai katonai jelentésben.

Az elégedetlenség hamarosan az amerikai csapatok körében is felbukkant. A 339. zászlóalj A századának katonái megpróbálták különbékét kötni az állásaikkal szemben elhelyezkedő bolsevik katonákkal. Egy amerikai, aki nyilvánvalóan orosz vagy kelet-európai bevándorlók fia volt, egyszerű orosz nyelven, egy amerikai katolikus szervezet, a Kolumbusz Lovagok, amerikai zászlóval díszített levélpapírján fogalmazta meg a fegyverszüneti ajánlatot. A katona felemlegette a brit tisztek családságát, és arra panaszkodott, hogy brit csapatok nincsenek is a frontvonalban. „Mi csak azért harcolunk és küzdünk ellenetek, hogy életben maradjunk – állt a levélben. Támogatunk benneteket, hogy leváltásotok a cárt, véget vessetek a cárizmusnak, és készek vagyunk segíteni benneteket, mert ez a dolgozók javát szolgálja.” „Az Egyesült Államok katonái” által aláírt jegyzékben még ez állt: „Nem fogunk megtámadni benneteket, és ha ti, kedves elvtársak, két és fél hónapig visszatartjátok magatokat, mindannyian hazamegyünk Oroszországból.” Nem volt világos, hogy kézbesítették-e a levelet.

Kezdetben a 339. hadosztály parancsnoka, George Stewart ezredes a főhadiszállásra küldött táviratokban rózsaszínben festette le csapatai helyzetét. „A gyalogság egészségi állapota, fegyelme, harci morálja, ruházata és felszerelése kiváló” – írta 1919. február 13-án. Az ellenkező híreszteléseket Michiganban „az ezredet befeketítő rágalomnak” minősítette. Valóban sok beszámoló érkezett a harctéri hőstettekről. Az amerikai csapatok francia, fehér és brit vitézségi kitüntetések kaptak.

Más amerikai tisztek azonban kevésbé voltak optimisták. Eugene Prince kapitány, aki hírszerzési értékeléseket készített az Arhangelszkben székelő amerikai katonai attasénak, szűrős feljegyzést írt a csapatok lehangoló moráljáról. Alig néhány héttel a kapitány jelentése után lázadt fel Bill Henkelman közlegény és a B század. Több mint 65 ember írta alá azt az ultimátumot, amelyben azt követelték, hogy március 15-ig vonják vissza őket a frontról. Az ultimátum azonban csak csel volt. A lázadók azért gyűjtötték az aláírásokat, hogy lássák, hány katona hajlandó fellázadni parancsnokaik ellen. Amint a lázadók megtudták, hogy kikben bízhatnak, szándékukban állt lefegyverezni tisztjeiket, átvenni a B század irányítását és elhagyni a frontot.

Az egyik összeesküvő, Silver Parrish őrmester, az arkansasi Jenny Lindben született. Tinédzserként az ohioi szénbányákban, majd a detroiti Fisher Body Co. vállalatnál szerszámkészítőként dolgozott, amikor behívták a hadseregbe. Nem értette, hogy – miután a Németország elleni háború véget ért – ő és barátai miért is harcolnak azok ellen a fiatal orosz férfiak ellen, akik szintén szénbányákból és gyárakból kerültek ki a frontra. „A mi embereink többsége szimpatizál a „bolos”-okkal, és én nem hibáztatom őket” – írta Parrish őrmester a naplójába. Még néhány hónappal korábban Parrish őrmester osztaga parancsot kapott egy falu felgyújtására, amely fedezékül szolgált az ellenség mesterlövészeinek. A helyi nők a földre borultak, és megragadták az őrmester lábát, kegyelemért könyörögve. A katonák mégis felgyújtották a házakat. „A parancs az parancs” – írta akkor Parrish őrmester a naplójába. Február végére azonban betelt nála a pohár. „Az élet itt csak a szörnyűségek sorozata” – írta a naplójába.

A parancsnokok, hogy elejét vegyék a feltörő nyugtalanságnak és lecsillapítsák azt, a B századot kivonták a frontvonalról, és büntetlenül hagyták az összeesküvőket. Cserébe Bill Henkelman közlegény megígérte, hogy befolyását felhasználja az

elégedetlenség csitítására.

Lázadó erők

1919. március 30-án reggel az I. század a hátszágban pihent, egy táborban, Arhangelszk külvárosában. A katonák egy kaszárnya kályhája körül gyűltek össze, és panaszait sorolták. Mindenki az igazságtalanság miatt lamentált, a bajtársak minden bajukat felsorolták, majd a panaszáradat dühös crescendóvá fokozódott. Elviselték az esős őszt, a jégesőt és havat, meneteltek és bent ragadtak a mocsarakban, átgázoltak a hideg patakokon, és embereket vesztettek a csatában. Ugyanakkor voltak, akik a hazai levelekben megkapták azt az detroiti újságkivágást, amely arról szólt, hogy egy amerikai szenátor megkérdőjelezte, érdemes volt-e egyáltalán a 339-eseket Oroszországba küldeni.

Ebben az alkalmatlan, feszültséggel terhes pillanatban adta ki az első őrmester az utasítást, hogy pakolják fel a szánokat, és térjenek vissza a frontra. A katonák nem voltak hajlandók elhagyni a laktanyát, és lázadással fenyegetőztek arra az esetre, ha Washington nem szabja meg a kivonulás pontos időpontját. Az őrmester jelentett a századosnak, aki figyelmeztette George Stewart ezredest, hogy lázadással állnak szemben.

Az ezredes a hadsereg kipróbált tisztje volt, aki kiérdemelte a Becsületrendet, a nemzet legmagasabb katonai kitüntetését, amiért 1899-ben, a Fülöp-szigeteki felkelés idején az ellenséges tüzzel dacolva megmentett egy fuldoklót. A *Grand Rapids Herald* úgy jellemezte őt, mint „minden porcikájában amerikai tiszt, aki ráadásul jó is”. Az ezredes összegyűjtötte a katonákat, és emlékeztette őket, hogy a lázadásért halálbüntetés jár. „Miért harcolunk Oroszországban?” – kérdezték a katonák. Stewart ezredes azt felelte, hogy ő sem tudja. „De bármilyen más okok is vannak, van egy jó ok, amiért most harcolnunk kell – mondta a katonáknak. – Ha nem harcolunk, mindannyiunkat megölnék.” Az ezredes arra kérte azokat, akik még mindig megtagadták a parancsot, hogy lépjenek előre. Senki sem mozdult. Végül a katonák csak egy már letartóztatott közlegény szabadon bocsátása után egyeztek bele, hogy visszatérjenek a frontra. A tisztek ezt a feltételt elfogadták. A katonák vonakodva, de felpakolták a szánokat, átkeltek a jeges Dvina folyón, és felszálltak a frontra tartó vonatra. Hamarosan tüzérségi lövések és bolsevik portyázó csapatok támadták meg őket.

A cenzorok nem tudták elhallgattatni a lázadás hírét. A *Grand Rapids Herald* címlapon közölte: „Az oroszországi lázadás aggasztja Washington; az elégedetlenség a 339-esek között nyílt lázadással fenyeget; a fiúk tudni akarják: mikor mehetnek haza?” Wilson elnök helyzete tarthatatlanná vált. Márciusban, Párizsban találkozott az új észak-oroszországi parancsnokkal, Wilds P. Richardson dandártábornokkal, akit utasított, hogy amint a Fehér-tenger jege megtörik, vonja ki az amerikai csapatokat Arhangelszkből.

1919. április 8-án Stewart ezredes közölte az embereivel, hogy hamarosan hazamennek, ugyanakkor emlékeztette őket arra a kötelezettségükre is, hogy a leszerelésükig engedelmességgel tartoznak. „Egy pillanatra sem szabad elfelejteni, hogy az a hírnév, amelyet egy amerikai szerez magának a hazája szolgálatában, egész életében követni fogja” – figyelmeztetett az ezredes. Az amerikai erők nagy része 1919. június végére kivonult. Összesen 6883 amerikai szolgált Észak-Oroszországban. Közülük 144-en harcban estek el, vagy behaltak sebesüléseikbe, 100-an pedig betegség, öngyilkosság vagy baleset következtében haltak meg. További 305-en túléltek a repeszérüléseket, lőtt sebeket és egyéb sérüléseket.

A brit erők 1919 szeptemberének végére vonultak ki Arhangelszkből, és a bolsevikok 1920 februárjában foglalták el a várost a megmaradt fehér védőktől.

Amerika szibériai expedíciója 1920-ban ért véget.

Epilógus

A hadsereg 1919 őszén 120 amerikai holttestet hozott haza Észak-Oroszországból. Amikor a maradványok megérkeztek Detroitba, egy kürtös játszotta a gyászindulót az egyébként néma utcákon. Theodore McPhail, akinek a bátyja Oroszországban szolgált, végignézte az elhaladó gyászmenetet. „Arra az örült, kemény expedícióra gondoltam, amiért azok a szerencsétlenek meghaltak, és arra az isten háta mögötti helyre, ahol odavesztek” – emlékezett vissza.

A megalázó amerikai kivonulás miatt a felelősök egymásra mutogattak. Egy, a Nemzeti Levéltárban elsuvasztott katonai feljegyzés foglalja össze a legjobban a hadüzenet nélküli háború eseményeit. Ebben Hugh S. Martin kapitány ezt írta az amerikai katonai attasénak Arhangelszkbé: „Az igazság az volt, hogy háborút vívtunk a bolsevizmus ellen. Ezt mindenki tudta. Mégsem mondta ki egyetlen szövetséges kormány sem, hogy ez lenne a politikai beavatkozás célja... Az eredmény az volt, hogy egy adott napon az egyszerű katona számtalan különböző – és néha egymásnak ellentmondó – választ hallhatott a folyamatosan feltett kérdéseire; például, hogy miért hívták őket ide harcolni, miután a nyugati fronton már megszűntek a harcok; vagy hogy mi volt az oka annak, hogy háborút indítottunk a bolsevikok ellen; miért nem hagyjuk, hogy Oroszország maga törődjön a saját belügyeivel, stb.”

Az észak-oroszországi hadjárat veteránjai – akik a háborújukat Jegesmedve-expedíciónak nevezték – 1922-ben megalakították a Jegesmedve Egyesületet. Közös kötelességüknek érezték, hogy visszaszerezzék mintegy 120 bajtársuk Oroszországban maradt holttestét. Az arhangelszki veteránok és a michigani politikusok lobbiztak a kongresszusnál és az államnál a finanszírozásért, és 1929 júliusában egy ötfős bizottság indult el Oroszországba. Térképeket készítettek olyan feljegyzésekkel, mint „Ballard hadnagy itt halt meg” és „6 sír a tömbházakban”. A bizottság 86 amerikai holttestét találta meg és ásta ki. Azok között, akiket hazaszállítottak, volt Ralph Powers hadnagy, az ohioi orvos, akinek a holttestét az Uszty Pagyenygából való visszavonulás során egy kórházi fészkerben hagyták hátra.

A holttesteket különvonat szállította Detroitba, ahol felravatalozva feküdtek, sokan egészen a 1930. évi Memorial Dayig. Ezután a Michigan állam-beli Troyban temették el őket, egy fehér márványból készült jegesmedveszobor mellett. További egytucatnyi holttestet 1934-ben hoztak vissza. Még mindig hiányzott mintegy húsz katona.

Joel Moore százados, aki az M század parancsnoka volt, verset írt az első világháború egy elfeledett szegletében elvesztett férfiakról:

Oroszország mezőin nem nő nekik virág,

Nincsenek keresztek sorban,

Hogy jelöljék a helyet, ahol fekszenek,

S nem repülnek vidáman éneklő pacsirták,

mint Flandria mezőin.

Fordította: Kleinheincz Ferenc

Mao Ce-tung pártja 100 éves lett – Mi maradt a kommunizmusból Kínában?

Jérôme Doyon

Az egykor gyűlölt kapitalistákat a Kínai Kommunista Párt ma tárt karokkal fogadja. Azzal a kikötéssel azonban, hogy tiszteletben tartanak bizonyos szabályokat, és hűséget fogadnak annak a kommunista pártnak, amelynek tagjai közt ma már több a közép- és felsővezető, mint a munkás.

Kapitalista lett a 100. születésnapját ünneplő Kínai Kommunista Párt (KKP)? Negyven évvel Teng Hsziao-ping gazdasági liberalizációs reformjai óta több mint 800 millió embert emeltek ki a szegénységből, és a pártállam ma a világ második legnagyobb gazdaságát vezeti – vagy akár a legnagyobbat, ha vásárlóerő-paritáson számoljuk – a világ bruttó hazai termékének (GDP) 18%-ával. A piacgazdaság bevezetése és a növekedés felgyorsulása együtt járt az egyenlőtlenségek exponenciális növekedésével: az egyenlőtlenség mértékét mérő Gini-koefficiens 1990 és 2015 között (a legutóbbi rendelkezésre álló adat) 15 ponttal nőtt.^[1]

A reformok ösztönözték a magánszektor megerősödését, de az állam továbbra is közvetlenül ellenőrzi a gazdaság nagy részét – az állami szektor a gazdaság mintegy 30%-a –, így Kína az államkapitalizmus iskolapéldája. A KKP-nak ráadásul sikerült a liberalizált gazdaság által kinevelt elitet nagyrészt magához vonnia. Bár a kommunista ideológia már nem a tagfelvétel követelménye, a lenini szervezeti forma továbbra is központi szerepet játszik az állam és a tőke kapcsolatában.

A párttagok száma folyamatosan nő, már elérte a mintegy 92 milliót (a lakosság 6,6%-át),^[2] miközben fokozatosan „fehérgalléros” szervezetté alakult át. A 2000-es évek elején Csiang Ce-min akkori elnök feloldotta a – korábban osztályellenségnek tekintett – magáncégekből érkező vállalkozók tagfelvételének tilalmát, annak érdekében hogy a KKP többé ne csak a „forradalmi” osztályokat – munkásokat, parasztokat és katonákat – képviselje, hanem az ország „fejlett termelőerőit” is.

A kiválasztott üzletemberek, férfiak és nők, tagjai lettek a politikai elitnek, ezzel garantálva, legalábbis részben, hogy vállalkozásaik védve legyenek a pártvezetők ragadozó hajlamával szemben. Befogadásuk felgyorsult Hszi Csin-ping elnök alatt (2013-tól), azzal a céllal hogy kialakuljon „az üzleti világhoz tartozó, a párttal együtt menetelni akaró egyének csoportja”.^[3]

Ennek következményeként a KKP gyorsan egyre elitistábbá vált. Már 2010-ben „a felsőfokú végzettségű szakemberek és vezetők” száma megegyezett a parasztok és a munkások számával. Tíz évvel később megelőzték őket, és a tagság 50%-át tették ki, szemben a munkások és parasztok kevesebb mint 35%-ával.^[4]

Míg a maoista korszakban (1949–1976) „a kommunizmusért való cselekvés” volt az egyik fő oka a pártba való belépésnek, addig jelenleg, sokkal gyakorlatiasabban, a cél elsősorban a szakmai előmenetel elősegítése.^[5] A különböző belső képzési programok azt mutatják, hogy a párt saját magát is neoliberais menedzseri szempontok szerint értékeli, és fő céljának a lakosság és a gazdaság hatékony irányítását tekinti.^[6]

Annak ellenére, hogy a kommunista ideológiának már nincs fontos szerepe, a párttagoktól elvárják és megkövetelik az elkötelezettséget és azt, hogy képviseljék a „pártszellemet”.^[7] Ez erősen hasonlít a nagyvállalatok által is elvárt hozzáálláshoz, az alkalmazottaktól és főleg a magasabb beosztású vezetőktől ott is elvárják, hogy a szervezet sikere önmagában is fontos legyen számukra, és ennek érdekében céltudatosan ápolják az összetartozás érzését. Ezt a szerepet a nacionalizmus is betölti. Így rendszeresen emlékeztetik a tagságot a párt központi szerepére Kína jelenlegi átalakulásában, akár a képzések során, akár a forradalmi történelem nyomaiban járó „vörös turizmus” fejlesztése révén.

A jelenlegi elnök megerősítette a belső fegyelmet is. Egy masszív korrupcióellenes kampány révén akarja elérni, hogy a vezetők és a tagok is lojálisak legyenek, és magas erkölcsi szintet képviseljenek. Nemcsak Hszi személyes hatalmának potenciális ellenfeleit távolították el, hanem fokozták a párttagok ellenőrzését, valamint „a négy (rossz) szakmai stílus” – a hivatali formalizmus, a hivatali bürokratizmus, az élvezetek hajhászása és a kirívó viselkedés – elleni küzdelmet is.^[8]

A vezetőhöz való hűség

A lojalitás és a szakmai etika betartására való felszólítás összhangban van azzal az erkölcsi elvárással, amelyet a KKP az ország egész lakossága előtt képviselni kíván, és amely vonatkozik a párt minden tagjára, beleértve a magánszektorban dolgozókat is. Az irányelvek szerint mindenkinek hűségesnek kell maradnia a politikai irányvonalhoz, de mindenki „felelős a szavaiért és tetteiért” is, „egészséges életmódot kell folytatnia”, „szerénynek és diszkrétnek” kell maradnia.^[9] Esetlegesen szankciókra is számíthatnak azok, akik nem tartják be a játékszabályokat. A karizmatikus Jack Ma, az Alibaba-csoport

alapítója erre a legjobb példa. Miután nyíltan bírálta a bankszektor állami ellenőrzését, a pártállami hatóságok szervezett támadásának célpontjává vált. Pénzügyi leányvállalatának, az Ant Groupnak a tőzsdei bevezetését 2020 végén leállították, és a cégcsoportnak kötelezően korlátoznia kell a tevékenységét. ^[10]

Az eset azt mutatja, hogy a KKP nyomás alatt tartja a vállalkozókat annak érdekében, hogy biztosítsa hűségüket, de azért is, hogy bizonyos fokú ellenőrzést gyakoroljon a magánvállalatok pénzügyi és technológiai erőforrásai felett. Az Ant Group több százmillió emberről rendelkezik egy sor személyes és pénzügyi adattal, mindazokról, akik használják online fizetési és hitelezési applikációit – a forgalom nagyságrendje pedig naponta több milliárd dollárnak felel meg.

A magánszektor feletti fokozott ellenőrzés összhangban van azzal, ahogy a Hszi-korszak jellemző vonásaként a KKP megerősítette uralkodó szerepét. A párt alapszabályát 2017-ben módosították, és hangsúlyozták, hogy „a kormányzati intézményekben, a hadseregben, a társadalomban vagy az iskolákban – keleten, nyugaton, délen és északon – a párt minden fronton vezető szerepet tölt be”. ^[11] A vállalatoknál ez az alulról szerveződő pártsejtek számának növekedését jelentette. A párt Szervezési Főosztálya, amelynek feladata a humán erőforrás kezelése, már 2012 márciusában kiadott egy irányelvet, amely szerint a magánszektorban is „teljes körűen jelen kell lenni”, 2018 óta pedig a kínai tőzsdén bejegyzett vállalatoknál, pártalapszervezetek működése kötelező. Jelenleg Kína 500 legnagyobb vállalatának 92%-ánál van pártszervezet. ^[12] Bár pontos számokat nem hoztak nyilvánosságra, rendszeres kiszivárogtatásokból kiderül, hogy a Kínában működő külföldi vállalatoknál is sok párttag dolgozik, és sok alapszervezet működik. ^[13]

Ez az aktív pártélet komoly befolyást ad a pártállam számára az állami tulajdonon túl is. A KKP fegyelmi apparátusa pedig, amelyet a Fegyelmi és Ellenőrzési Bizottság testesít meg, lehetővé teszi azoknak a párttagoknak a megbüntetését, akik nem tartják be a párt elvárásait – akkor is, amikor ez nem ütközik konkrét törvényszabályba. A Bizottság hatásköre megnövekedett a korrupcióellenes kampánnyal. Az úgynevezett „valódi demokrácia” keretében újjáélesztették – modernebb formában, mint korábban – a kritika és önkritika gyakorlására szolgáló értekezleteket és ezek váltak a „korrupció” vagy „hűtlen” pártvezetők kiszűrésének fórumaivá. Így hasznosítják újra a hagyományos maoista gyakorlatot, de most nem az ideológiai megfelelés, hanem a párthoz és annak vezetőjéhez való hűség a cél.

Az ellenőrzés megszervezése

Korábban a párt alapszervezetei nem játszottak komoly szerepet a vállalatoknál: tagokat toboroztak, és képzéseket vagy társadalmi és kulturális tevékenységeket szerveztek számukra. Most azonban, „a kínai sajátosságokkal rendelkező modern vállalati rendszer” kialakításának az a kimondott célja, és a magánvállalatoktól is azt követelik meg, hogy „betartsák azt az alapelvet, amely szerint az emberi erőforrások felett döntési joga a pártnak van”. Még korai lenne megmondani, hogy ez milyen formában fog megvalósulni, de Je Csing, a KKP által vezetett Kínai Ipari és Kereskedelmi Szövetség alelnöke számára egyértelmű, hogy ez azt jelenti, hogy a személyzeti irányítást a párt fennhatósága alá kell helyezni. ^[14]

Je Csing szerint az alapszervezetek előzetes jóváhagyására lenne szükség a dolgozók felvételéhez vagy elbocsátásához, így elkerülhető lenne, hogy „a vezetők azt léptessenek elő, akit akarnak”. Továbbá azt is javasolja, hogy hozzanak létre a vállalatoknál – a párt fennhatósága alatt – egy felügyeleti és ellenőrzési szervezetet, amely szavatolja, hogy maga a vállalat betartja a törvényeket, ugyanakkor fellép a fegyelemsértések és az alkalmazottak „rendellenes viselkedése” ellen is. A fegyelem ellenőrzése kiterjedne mindenkire, még a nem kommunistákra is.

Az új előírások szerint hivatalosan is be kell építeni a vállalatok szervezeti és működési szabályzatába a párt alapszervezeteinek irányító szerepét, és külön költségvetést kell elkülöníteni a tevékenységükre. Ez azt jelenti, hogy egységes jogi szerkezetbe foglalják a KKP előírásait, így azok kötelező érvényűvé válnak még azoknál a vállalatoknál is, amelyeknél az állampártnak nincs közvetlen tulajdona és ebből fakadóan ellenőrzési joga. A magánszektor működése így egyre inkább az állami tulajdonú vállalatokéhoz hasonlítana.

A KKP, miközben saját túlélésére összpontosít, nagyon pragmatikus, és nincsenek szigorú ideológiai keretei, sőt azt is mondhatjuk, hogy ideológiai vákuum jellemzi. Így egyre több kapitalistát fogad be a párt tagjai közé, közben azonban megerősíti a jelenlétét és a szerepét a vállalatoknál. Ez a felemás együttműködés jelen van az ország határain túl működő vállalatoknál is: az Egy Övezet, Egy Út Kezdeményezés felgyorsítja mind a magán-, mind az állami vállalatok kilépését a nemzetközi porondra, és ott is létrehozna pártszervezeteket, amelyek felügyelik az alkalmazottakat. Bár a KKP lemondott a maoista internacionalizmusról, most a szervezési módját és fegyelmi eszközeit exportálja.

A szerző Jérôme Doyon docens (*lecturer*) az Oxford School of Global and Area Studies-nál, szerzője a *Négocier la place de l'islam chinois. Les associations islamiques à Nankin à l'ère des réformes [A kínai iszlám helyének kiharcolása. Iszlám egyesületek Nankingban a reformok korszakában]*, L'Harmattan, Párizs, 2014.

Fordította: Morva Judit

- [1] Sonali Jain-Chandra, Niny Khor, Rui Mano, Johanna Schauer, Philippe Wingender és Juzhong Zhuang: [Inequality in China — Trends, drivers and policy remedies](#) [Egyenlőtlenség Kínában – Trendek, meghajtók és szakpolitikai megoldások], Nemzetközi Valutaalap, Washington, DC, 2018. június 5.
- [2] Nis Grünberg: [Who is the CCP? China's Communist Party in infographics](#) [Mi a KKP? Kína kommunista pártja infografikában], Mercator Institute for China Studies (Merics), Berlin, 2021. március 16.
- [3] Opinion sur le renforcement du travail du Front uni au sein de l'économie privée de la nouvelle ère [Vélemény az Egyesült Front munkájának megerősítéséről az új korszak a magángazdaságában], KKP Bizottság, Peking, 2020. szeptember 15. (mandarin nyelven).
- [4] Nis Grünberg: [Who is the CCP?](#), id. mű.
- [5] Bruce Dickson: Who wants to be a communist? Career incentives and mobilized loyalty in China [Ki akar kommunista lenni? Karrierösztönzők és mozgósított lojalitás Kínában], *The China Quarterly*, vol. 217, Cambridge, 2014. március.
- [6] L. Alessia Lo Porto-Lefébure: [Formation à l'américaine pour dirigeants chinois](#), *Le Monde diplomatique*, 2021. január. – magyarul márciusban jelent meg és itt olvasható: <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2021-január-december/274-2021-marcius/2961-amikor-pekings-a-harvardot-utanozza-kepzes-amerikai-modra-kinai-vezetok-szamar.html>
- [7] Frank N. Pieke: Party spirit: Producing a communist civil religion in contemporary China party spirit [Pártszellem: kommunista polgári vallás előállítása a mai kínai pártszellemben], *Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol. 24, n° 4, London, 2018. december.
- [8] Cf. [The end of the road for Xi's mass line campaign: an assessment](#) [Az út vége Hszi tömegvonalbeli kampányában: értékelés], *China Brief*, vol. 14, n° 20, Washington, DC, 2014. október.
- [9] Vélemény az Egyesült Front munkájának megerősítéséről... id.mű.
- [10] L. Jordan Pouille: [Alibaba, épopée chinoise](#), *Le Monde diplomatique*, 2021. március, magyarul itt olvasható: <http://www.magyardiplo.hu/archivum/2021-január-december/275-2021-aprilis/2974-jack-ma-a-kinai-hatalmat-nyugtalanito-vallalkozo-alibaba-a-csodatol-a-kalvariaig.html>
- [11] Jude Blanchette: [Against atrophy Party organisations in private firms](#) [A sorvadás ellen: pártszervezetek magáncégekben], *Made in China Journal*, vol. 4, n° 1, Acton (Australie), 2019. január-március.
- [12] Neil Thomas: [Party committees in the private sector: Rising presence, moderate prevalence](#) [Pártbizottságok a magánszektorban: növekvő jelenlét, mérsékelt elterjedtség], *MacroPolo*, 2020. december 16., <https://macropolo.org>
- [13] Party insiders in the ranks: Communists infiltrate Western consulates [Pártbennfentesek soraiban: kommunisták szivárognak be a nyugati konzulátusokba], *The Australian*, Sydney, 2020. december 15.
- [14] Ye Qing: Promouvoir la fusion du système de direction du parti et du système de gestion des entreprises privées [Támogassuk a pártvezetési rendszer és a magánvállalati irányítási rendszer egyesülését], *China Business Times*, Peking, 2020. szeptember 17. (mandarin nyelven).
-

Magánalapítványok: privatizáció új módszerrel – Orbán Viktor megszilárdítja a hatalmát

Corentin Léotard és Thomas Laffitte

A magyar kormány szervezésében magánalapítványok vették át az ellenőrzést a legtöbb egyetem és azok több milliárd euró értékű köztulajdonosa felett. Az új típusú óriásprivatizációval Orbán Viktor miniszterelnök saját kliensei javára fosztogatja az állami vagyont, ráadásul közben megerősíti befolyását az ország kulturális és tudományos intézményeiben.

1996-ban néhány szerencsés pénzügyi ügylet után Tombor András magyar üzletember és édesapja, Tombor Balázs megalapította a Mathias Corvinus Collegiumot. Az volt a céljuk, hogy egy olyan tehetséggondozó intézményt hozzanak létre, amely vitára és kritikus gondolkodásra ösztönöz. Bár a kezdeti években egyszerű bentlakásos iskolává vált, mára annyira megnőtt, hogy nagyobb helyet kell találnia. A Gellért-hegyen, a Duna fölött a Balassi Intézetnek – a Francia Intézet megfelelőjének – otthont adó szigorú épületet lebontják, hogy 2025-re helyet adjanak az új épületnek.

A Tombor-család a tudományos és kulturális projektjeinek finanszírozására létrehozta a Tihanyi Alapítványt, amely számos állami ingatlan megszerzése után inkább már vagyongazdálkodó társasággá vált. Az állam több nagyértékű ingatlant és nagyvállalatok részvényeit adta át nekik ingyenesen: 10%-os részesedést a Mol olaj- és gázipari vállalatban és a Richter Gedeonban, a gyógyszeripar zászlóshajójában. Az alapítvány 2020 folyamán több mint 500 milliárd forintra (1,4 milliárd euróra) becsült vagyonsomagot kapott volna az államtól a független média szerint. Ez több, mint a huszonhét magyar állami felsőoktatási intézmény 2019-es éves költségvetése együttvéve. Azóta az alapítvány luxusingatlanokba fektet be: a Balatonon megvásárolta a révfülöpi kikötőt, Győrben a Konferencia Hotel, Debrecenben az emblematikus Aranybika szállodát.

Most a hegemóniát kell megszerezni

A Tihanyi Alapítvány egy ultrakonzervatív lobbicsoport, amely szoros kapcsolatban áll Orbán Viktor miniszterelnök kormányával. 2015-ben megalapította a Migrációkutató Intézetet, amelynek főigazgatója a Miniszterelnökség egyik államtitkára, a Parlamenttel való kapcsolattartásért felelős Orbán Balázs (a miniszterelnökkel nincs családi kapcsolata).^[1] Kulturális területen is megerősítette pozícióját azzal, hogy 25%-os részesedést szerzett a Libriben, a magyar könyvkiadási piac legerősebb cégében. Ugyanakkor a Corvinus Collegium valódi felsőoktatási intézménnyé vált, és a tervek szerint több mint tízezer hallgatója lesz Magyarországon, aktív a szomszédos országok (Szlovákia, Ukrajna, Románia és Szerbia) magyar kisebbségei számára létrehozott fiókintézetekben is. Főigazgatója, Szalai Zoltán – a *Mandiner* konzervatív hetilap igazgató-főszerkesztője – felügyeli a különböző kutatóközpontok programjait.

A Tihanyi Alapítvány szolgált az ország mélyreható átalakításának kísérleti modelljeként. 2019 márciusában a kormány bevezetett egy új, Magyarországon korábban nem létező jogállást: a „közfeladatot ellátó közérdekű vagyongazdálkodó alapítványi” jogállást. Tavaly áprilisban harminckét ilyen alapítványt hoztak létre, egyenként 1,7 millió eurós kezdeti közalapítványi összeggel, hogy a korábban állami tulajdonban lévő vagyont kezeljék. Végül mindenféle anyagi ellentételezés nélkül fontos köztulajdonok kerültek a tulajdonukba: egy 18. századi barokk kastély, egy palota Budapest szívében, egy színház, egy dunai sziget fele és számos más ingatlan országszerte. A független média becslése szerint az „ajándék” több milliárd eurót ér.^[2] A kormány tagadja a privatizációt. Azzal érvel, hogy az ingatlan nem ruházható át magánszemélyekre, és csak „közérdekű” célra használható, hozzátéve, hogy az állam fenntartja az „elővásárlási jogot”.

A törvény az új típusú alapítványokat „a kormánytól függetlenként” mutatja be; ez a megfogalmazás elrejti a jelenlegi hatalom iránti teljes elkötelezettségüket. Csak az Országgyűlés kétharmados minősített többsége – mint amilyen a 2018-as választások óta a Fidesz – Magyar Polgári Szövetségé – változtathatja meg a státuszukat vagy a rájuk bízott feladatokat. Az alapítványokat egy ötfős felügyelőbizottság irányítja, akiket kezdetben az Innovációs és Technológiai Minisztérium nevezett ki. Ez az öt tag lesz felelős az utódok kiválasztásáért. Mindezen alapítványok működését egy újonnan létrehozott ügynökség fogja szabályozni, amelynek elnökét a miniszterelnök nevezi ki kilencéves időtartamra. Bár az elnök kiléte még nem ismert, az már tudható, hogy a felügyelőbizottságok tagjai mind közel állnak a kormányhoz, legyenek azok jelenleg hivatalban lévő miniszterek, üzletemberek vagy a Fideszhez vonzódtó értelmiségiek. „Olyan embereket fogunk kinevezni, akiknek ugyanaz a nemzetfelfogásuk”, és semmiképpen sem „internacionalista-globalista” irányultságú embereket – mondta Orbán Viktor április végén a Kossuth Rádióban heti rendszerességgel jelentkező műsorában.

A Fidesz már 2016-ban arra törekedett, hogy a Magyar Nemzeti Bank által birtokolt vagyont valamilyen ehhez hasonló típusú alapítványba helyezze ki. Kósa Lajos fideszes országgyűlési képviselő annakidején szókimondóan nyilatkozott erről: „Ez nagyon egyszerű. Vegyünk egy példát: magánszemély vagyok, a pénz az enyém, amíg úgy nem döntök, hogy kihelyezem egy alapítványba. Ettől a pillanattól kezdve nincsenek jogaim, érdekeim vagy kötődéseim ahhoz a pénzhez. El vagyok vágva tőle. Az alapítvány lényege épp ez.” Az Alkotmánybíróság azonban 2016 márciusában megállapította, hogy a konstrukció teljes mértékben összeegyeztethetetlen a magyar Alaptörvénnyel.

Ennek megkerülésére 2020 decemberében módosították az alkotmányt. A közpénz fogalma mostantól az állami bevételek, kiadások és követelések számára van fenntartva, az új alapítványokba átirányított pénzeszközök nem tartoznak ebbe a kategóriába, és a törvény ezeket figyelmen kívül hagyja. A 2022. tavaszi országgyűlési választások Orbán-ellenes népszavazással tételére ellenzéki blokkként összeállt hat parlamenti párt határozottan reagált: „a Fidesz és az úgynevezett kereszténydemokraták lépéseket tettek a közpénzek elsajátítására, valamint elrejtésére a közpénzekből táplált cégekben és alapítványokban” – áll közös közleményükben. Miután az alapítványok áprilisban létrejöttek, az Alkotmánybíróságot szólították fel a beavatkozásra: „A 2022-es választási vereségtől való félelmében Orbán a csatlósai javára fosztogatja a közvagyon.”

„Van egy világos politikai napirend. Nem csak arról van szó, hogy bebetonozzák a Fidesz haveri hálózatát. De ez is része a kulturális hegemoniáért folytatott küzdelemnek. Ebben a tekintetben Orbán mindig is úgy érezte, hogy az ország liberális elitje nem fogadja őt be” – magyarázza Scheiring Gábor, a Bocconi Egyetem társadalom- és politikatudományi tanszékének munkatársa. A 2018-as, egymást követően harmadik választása végén, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet megfigyelői által „szabadnak”, de „nem tisztességesnek” ítélt választáson Orbán Viktor a következőket jelentette be: „Politikai rendünk nemzeti és keresztény alapokon való stabilizálása sikeres. [...] A 2018-as győzelmünk egy új korszak építésére szóló megbízatás. [...] Lássuk az előttünk álló feladatot: politikai rendszerünket bele kell építeni egy kulturális korszakba. [...] Nagy változások előtt állunk.”^[3]

Mentőöv a Fideszhez hű vezető tisztviselőknek

Ez a revánsvágó a miniszterelnök első – 1998 és 2002 közötti – mandátumában gyökerezik, amely váratlanul kudarchoz vezetett. „Kormányon voltunk, de nem voltunk hatalmon” – foglalta össze évekkel később a Fidesz egyik alapítója, Kövér László, aki 2010 óta elnököl a parlamentben. A hegemoniáért folytatott küzdelemről Orbán Viktor nyíltan beszél. Egy június 10-i sajtótájékoztatón az ország 100 leggazdagabb emberét tartalmazó lista közzétételére reagálva elmondta, hogy több mint 80 százalékuk baloldali, és figyelmeztetett: „Még mindig messze vagyunk a kívánt egyensúlytól!” Ez a meglátás meglehetősen elfogult, Scheiring elemzése szerint. Scheiring szerint a gazdagok többsége ma már többé-kevésbé aktívan támogatja a kormánypártot: „A 100 leggazdagabb közül úgy tűnik, hogy csak öten-hatan támogatják az ellenzéki pártokat. Csoportjuk ma rendkívül gyenge.”

A legdrámaibb változás a felsőoktatásban zajlik. A Corvinus Egyetem – független az azonos nevű főiskolától – a Karl Marx Közgazdaságtudományi Egyetem örököse, kísérleti laboratóriumként működött. 2019 nyarán az erre az alkalomra létrehozott Maecenas Universitatis Corvini Alapítvány irányítása alá került, ismét a Mol olajipari vállalat és a Richter gyógyszeripari vállalat egyenként 10%-os részesedésével. Kevesebb mint két év alatt huszonegy felsőoktatási intézményt adott át az állam új alapítványoknak. Budapesten mindössze négy egyetem tartotta meg a státuszát, míg a vidéki egyetemek közül mindegyik alapítványi irányítás alá került, az egeri Eszterházy Károly Egyetem kivételével... amelyet a katolikus egyház vett át.

Kérdéseinkre válaszolva a felsőoktatásért felelős technológiai és innovációs miniszter a „versenyképességet” hangsúlyozza mint kormánya egyetlen célját. Palkovics László úgy látja, hogy az új intézmények „modern és egyedülálló közszolgáltatási formát jelentenek, amely elengedhetetlen az ország versenyképességének biztosításához a következő évtizedekben”, valamint a „hosszú távú stabilitásához”. „Az egyetemi modell megváltoztatása három évvel ezelőtt, a Corvinus átszervezésével kezdődött, és akkor nem váltott ki ilyen szenvedélyes vitát” – mondja. Minden egyes egyetem szenátusa [az intézmény életét irányító, hallgatók és professzorok által választott testület] szabadon dönthetett arról, hogy változtatni akar-e vagy sem. A kormány csak a Budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetemen (SZFE) ütközött valódi ellenállásba, ahol a diákok a 2020-as új tanévben csaknem tíz hétre elfoglalták az egyetemet, majd az egészségügyi válsággal járó kijárási tilalom megadásra kényszerítette őket. A jogi manőverek és a jelentősebb egyetemek álcázott privatizációjának nagy része a szükségállapot közepette zajlott, amikor Magyarországon rekordmennyiségű ember halt meg a Covid-19 miatt, emellett minden gyülekezés és tüntetés be volt tiltva.

A Fidesz tizenkét év osztatlan hatalom után most először szembesül egy egységes politikai ellenzékkel. Vajon vereségre számít a jövő évi választásokon? Ellenfelei úgy látják, hogy az alapítványok mentőövet jelenthetnek majd a hozzá hű vezető tisztviselőknek. A bebástyázott Fidesz-káderek meghiúsíthatják a következő kormány munkáját, és előkészíthetik az utat a hatalomba való visszatéréshez. „Politikai váltás esetén az új kormánynak meg kell majd osztania a hatalmat egy árnyékkormánnyal, a közigazgatásba beágyazott, Orbán által vezetett mélyállammal” – mondja Schiffer András jogász. A Lehet Más a Politika (LMP) liberális-ökológiai párt társalapítója és volt parlamenti képviselője párhuzamba állítja a közvagyonnak jelenleg a nacionalista jobboldal javára történő tömeges átcsoportosítását és a szocialista nomenklatura által

az 1989–90-es rendszerváltás idején – politikai és gazdasági uralmának fenntartása érdekében – végrehajtott vagyonátcsoportosítást.

Ez a Fidesz hatalmának fennmaradását biztosító nagy munkálatok szimbóluma lehetne: a Kárpát-medence fiatal, új nemzeti-konzervatív elitjét hamarosan egy futurisztikus szerzetesi erődre emlékeztető hatalmas komplexumban képzik majd ki. Az állam a Mathias Corvinus Kollégium Duna-parti projektjeit kiemelt beruházási státusszal ruházta fel, ami lehetővé teszi, hogy ne vegyék figyelembe a városrendezés szokásos szabályait. Összességében a Tihanyi Alapítvány és kistestvérei feletti ellenőrzés lehetővé teheti Orbán számára, hogy hatalmon maradjon anélkül, hogy kormányon maradjon.

A két szerző, Corentin Léotard és Thomas Laffitte a *Le Courrier d'Europe centrale* francia nyelvű Közép-Európával foglalkozó internetes hírportál főszerkesztője és újságírója, Budapest, <https://courrierdeuropecentrale.fr/>

Fordította: Morva Judit

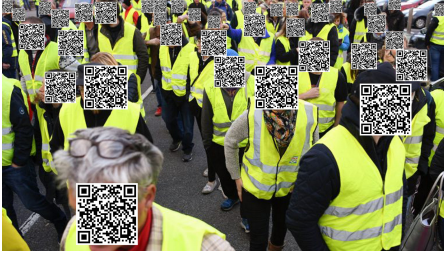
[1] Mikor felkértük, hogy véleményét kifejtse, Orbán Balázs először beleegyezett, majd visszamondta.

[2] Czinkóczi Sándor cikke, !!444!!!, 2021. április 27., <https://444.hu>

[3] Orbán Viktor beszéde a bálványosi nyári egyetemen (Erdély), 2018. július 28.

A terrorizmus elleni harctól a covid-19 világjárványig – a védettségi igazolvány és a szabadságjogok

Raphaël Kempf

sem esik ki a szórásból...

Ellentmondásban vannak-e a covid-19 járvány kezelésére hozott intézkedések és az alapvető szabadságjogok? A védettségi bizonyítvány, úgy tűnik, egy olyan ponthoz vezet, ahonnan már nincs visszaút.

Most mindenkinek fel kell mutatnia a híres „QR-kódot”, amely igazolja oltási vagy szerológiai státuszát: ha belép egy étterembe vagy egy bisztróba, ha vonatra száll, moziba megy, ha egy nagy bevásárlóközpontban akar vásárolni vagy csak nézelődni, ha valakit meg akar látogatni egy kórházban, és persze a színház, koncert

Az egészségügyi igazolvány ellenőrzésével megbízott személyek (a vendéglőtulajdonostól a mozi jegyszedőjéig) tehát megismerhetik mindenkinek a személyazonosságát, sőt a születési dátumát is. Ez apróságnak tűnhet, de ezzel egy újabb csorba esett a névtelenséget védő, amúgy is ütött-kopott falon. A technológiai eszközök, amelyekhez az elmúlt években hozzászoktunk, megkönnyítik a felügyelet kiterjesztését – és ki állíthatja biztosan, hogy a védettségi igazolvány adatait nem használhatják fel a bűnüldöző szervek?

Szabadságunk csorbítása, sőt megfojtása hozta össze – minden különbözőségük ellenére – azt a több százezer tüntetőt, akik 2021. július 17. óta az augusztus 5-i törvény által előírt védettségi igazolvány felhasználásának kiterjesztése ellen tiltakoznak. Alapvetően és látványosan dühösek, és elutasítják a végrehajtó hatalmat. Az intézkedést ugyanis szinte alattomosan vezették be, egy 2021. május 3-án elfogadott módosítási javaslattal, amelyet a miniszterelnök, Jean Castex alig néhány nappal korábban nyújtott be, „az egészségügyi válsághelyzetből való kilábalás kezeléséről szóló” törvényjavaslat vitája során.

Elvették a szabadságjogainkat

A törvényjavaslat indoklása csak fokozza a rossz érzésünket: a védettségi igazolvány használata „része lehet a polgárjogok kiterjesztésének, hiszen megerősíti az emberek lehetőségét és cselekvőképességét a járvánnyal szemben”. A törvény szerint azonban az igazolvány használatát „a nagylétszámú gyülekezetekre” korlátozzák, és a kormány ígérete szerint „az nem fog kiterjedni a mindennapi tevékenységekre, mint például a vásárlás, a munkába járás vagy – hogy csak néhány példát említsék – a hivatali ügyintézésekre”. Nem telt bele két hónap, hogy a kormány természetesen kiterjesztette egy sor napi tevékenységekre...

A feljogosítás (empowerment) fogalma azt sugallja, mintha az új jogi és technológiai keretek között erősödnének a polgárok lehetőségei. A 2020 márciusa óta az egészségügyi válságra adott kormányzati válaszok elemzése azonban éppen az ellenkezőjét mutatja: elvették a szabadságjogainkat. Az Alkotmánybíróság viszont elismerte, hogy a védettségi igazolvány, hasonlóan a korábbi, különféle lakóhelyelhelyezési engedélyekhez – amelyek az utóbbi másfél évben a kijárási tilalmak és rendkívüli állapotok idején voltak érvényben –, csökkentik az utazás szabadságát. A „bölcsek” mindazonáltal úgy ítélték meg, hogy a jogsértések indokoltak, és ezért összhangban vannak az Alkotmánnyal. Az úgynevezett „kivételes” rendszabályok és intézkedések egyébként csak kiegészítik azon intézkedések hosszú listáját, amelyek az elmúlt húsz évben kiterjesztették a rendőrség hatáskörét, és a lakosság köré az állandó felügyelet és ellenőrzés kényszerzubbonyát szőtték.

Az egészségügyi válsággal Franciaország példátlan időszakot élt át, amikor a rendőrség minden ok nélkül ellenőrizhette az embereket. Nem volt eléggé hangsúlyozva az időszak rendkívülisége. Máskor egy-egy személy személyazonosságának ellenőrzéséhez a rendőrnek vagy a csendőrnek utalnia kellett a személy gyanús viselkedésére, arra, hogy feltételezhette: az illető bűncselekményt követett el. Bár az 1993-as Pasqua-törvény lehetővé tette a rendőrség számára, hogy az ügyész beleegyezésével bizonyos esetekben indoklás nélkül is ellenőrizhessen, ez időben és térben korlátozott felhatalmazás volt. E jogi keretet adottnak véve – amely amúgy sem túl szigorú, és amely miatt a külföldiek és a munkásnegyedek fiataljai nap mint nap kellemetlen ellenőrzéseken mennek át, – 2020 márciusa óta az egymást követő elzárások, kivételes állapotok és kijárási tilalmak során végrehajtott ellenőrzések és intézkedések rendkívüliek, és ha jól megnézzük, önkényesek.

Amikor tilos elhagyni a lakást – kivéve a nagyon homályosan megfogalmazott jogosnak ítélt okokat –, a rendőrségnek joga van a közterületen bárkit indoklás nélkül ellenőrizni. Ezzel a rendőri intézkedést kivonták a bíróság hatékony hatósági felülvizsgálata alól. 2020 márciusa és 2021 áprilisa között több mint 2,2 millió bírságot szabtak ki az egészségügyi intézkedések be nem tartása miatt –, és a teljes lakosság megélt a munkásnegyedekben már megszokott „pofára” menő ellenőrzés örömeit – erőszak és durvaság nélkül.

A rendőrségi hatáskörök kiterjesztése része a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után bekövetkezett jogi változásoknak. A World Trade Center (New York) és a Pentagon (Washington) elleni támadások után a francia kormány úgy döntött, hogy módosítja a terrorizmus elleni küzdelem jogi eszközeit, és felhatalmazza a rendőröket a polgárok ellenőrzésére, a táskák és a járművek átvizsgálására. „Vannak kellemetlen intézkedések, amelyeket sürgősen meg kell hozni” – magyarázta Michel Dreyfus-Schmidt szocialista szenátor a „hétköznapi biztonsági törvényéről” szóló szavazás után –, „de remélem, hogy még 2003 vége előtt visszatérhetünk a köztársasági törvényességhez”. Azóta azonban a szabadságjogok megsértésének több formája is állandósult. A szocialista belügyminiszter, Daniel Vaillant erről azt állította, hogy „a terrorizmus elleni küzdelem nem sérti a szabadságjogokat”.^[1]

A 2015. november 13-i támadások^[2] után más szocialista vezetők szájából is lehetett ilyen indoklást hallani. A François Hollande által elrendelt rendkívüli állapot bevezetése ismét kivételes hatáskörrel ruházta fel a rendőrséget, lehetővé téve számára, hogy pusztán gyanú alapján házkutatásokat hajtson végre. Az, hogy egy világjárvány ugyanolyan reakciót vált ki a jogállamiság mellett elkötelezett politikusokból – a polgárok jogainak korlátozását, a Belügyminisztérium és a rendőrség számára bővebb hatáskörök biztosítását –, mint a terrortámadások, azt mutatja, hogy kezd elterjedni az a gondolkodásmód, amely szerint amikor az állam valamilyen fenyegetéssel áll szemben, akkor a lakosságot ellenséges és gyanús elemként veszik figyelembe.

A kijárási tilalom arra is lehetőséget adott a hatóságoknak, hogy új megfigyelési technológiákkal kísérletezzenek: Nizzában és Párizsban a rendőrség drónokat használt arra, hogy ellenőrizze a kijárási tilalom betartását, és hangszórón utasítsa a közterületen tartózkodó embereket. Ez egy teljesen haszontalan eszköz volt: a repülő robot ugyanis nem képes ellenőrizni az engedéllyel ott tartózkodók igazolását. Lényegében tehát arról volt szó, hogy a polgárok minden pillanatban érezzék az állam vigyázó tekintetét.

A La Quadrature du Net egyesület [a digitális világ alapvető szabadságjogait támogató és védő egyesület] és Az Emberi Jogok Ligája [Ligue des droits de l'homme] kérésére 2020. május 18-án az Államtanács^[3] ideiglenes végzést hozott, amely kötelezi a párizsi rendőrprefektust, hogy állítsa le a drónokat, amelyek használatát semmilyen törvény sem szabályozza. A prefektúra ezt nem vette figyelembe, és az Államtanács 2020. december 22-én ismét megállapította, hogy a drónok használata jogellenes. A parlamenti többség végül a 2021. május 25-i „A globális biztonság a szabadságjogok fenntartásával” c. törvényben megteremtette a drónok használatának jogi keretét. Itt is azt az újonnan kialakult helyzetet figyelhetjük meg, amelyben a rendőrség illegálisan bevezet egy új megfigyelési technológiát, ezt az egészségügyi szükségállapottal igazolja, majd ezt utólag legalizálják, és így állandósítják.

Az éberség testre szabott

A kormány ugyanígy játszik a jogszabályokkal. Ennek legszembetűnőbb példája a védettségi igazolvány első, titokban történt kiterjesztése. 2021. július 19-én egy egyszerű miniszterelnöki rendelet a kötelező használatát kiterjesztette a legalább ötven főt befogadó szabadidős helyekre. Így miközben a védettségi igazolvány kiterjesztéséről szóló törvény még nem volt hatályban, és a korábbi, május 31-i törvény a használatát a nagylétszámú (több mint ezer fős) gyülekezésekre korlátozta, egy egyszerű rendelet – mindenféle jogi felhatalmazás nélkül – önkényesen csökkentette ezt a küszöböt. A rendeletet Paul Cassia jogászprofesszor^[4] az Államtanács elé terjesztette, amely „kivételes körülmények” címén érvényesítette, annak ellenére, hogy ennek nem volt jogalapja.

Ez a két szó önmagában összefoglalja az állam által a saját szabályainak kijátszására felhozott indoklást. Korlátlan megfigyelés, rendőri önkény, jogi kiskapuk: az egészségügyi válság mindent lehetővé tett. Annak érdekében, hogy gyorsított ütemben fogadtassa el a védettségi igazolvány használatának meghosszabbítását, a kormány figyelmen kívül hagyott minden kritikát, amely nem csak a polgároktól érkezett –, akiket ez alkalommal nagy ügyesen retrográd szélsőjobbaldali szélsőségeseknek tekintett –, de a köztársaság jogvédő intézményeinek az állásfoglalásait sem vette figyelembe. „Ezek a korlátozó intézkedések érintik a mindennapok életét, emberek millióit akadályozzák meg a közterületek használatában” – figyelmeztetett Claire Hédon, aki aggódik annak veszélye miatt, hogy „a lakosság egy része ellenőrzi a lakosság egy másik részét”. Sébastien Leroux földrajtudós pedig az egyenlőtlenségek növekedését hangsúlyozta, amikor a lakosság nem fér hozzá az oltásokhoz.^[5]

Bár az Alkotmánytanács nem talált kifogásolni valót a védettségi igazolvány használatának kiterjesztésében, elmarasztalta a kormány tervének egy szimbolikus rendelkezését, nevezetesen a covid-19 pozitív diagnózissal rendelkező személyek automatikus – kényszer- – elkülönítését. A jog szerint ez a szabadságjogok olyan megvonása, amely potenciálisan több tízezer embert érint. A „bölcsek” szokás szerint nem engedték át a legabszurdabb rendelkezést, és közben ratifikálták az összes többit. Az automatikus szabadságelvonás mindazonáltal megmarad, de kizárólag a külföldiek rovására: az új törvény három év szabadságvesztéssel és tízéves kitiltással büntetheti a kitoloncolásra várót, ha megtagadja a diagnózist... Az Alkotmánytanács inkább politikai, mint jogi jellegű ébersége nagyon is testre szabott...

A szerző, Raphaël Kempf ügyvéd, az *Ennemis d'État. Les lois scélérates, des « anarchistes » aux « terroristes »* [Az állam ellenségei. Gyalázatos törvények, az „anarchistáktól” a „terroristákig”] c. könyve 2019-ben jelent meg a La Fabrique, Paris kiadónál.

[1] Idézi Franck Johannès: Les députés se prononcent sur le dispositif antiterroriste du gouvernement [A parlamenti képviselők állásfoglalása a kormány terrorista ellenes intézkedéseiről], *Le Monde*, 2001. november 1.

[2] L. https://hu.wikipedia.org/wiki/2015-%C3%B6s_p%C3%A1rizsi_terror%C3%A1mad%C3%A1s (Bataclan)

[3] L. <https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%81llamtan%C3%A1cs> (Franciaország)

[4] De l'État de droit à l'État de Covid [A jogállamtól a covid-államig], Paul Cassia blogja, 2021. augusztus 9., <https://blogs.mediapart.fr>

[5] Sébastien Leroux: Face au passe sanitaire obligatoire, nous ne partons pas tous égaux [Nincs egyenlőség a kötelező védettségi igazolvánnyal szemben], *Le Monde*, 2021. július 21.

Gonosz reklám

Marie Bénilde

2020. november 27-én a France Télévisions közszolgálati kamerái „A kommunikáció nagygyűlése” címmel kissé különös műsort forgattak.

A „C à Vous” forgatásán, egy kerekasztal-beszélgetésen, amelyet nem a France 5, hanem szakmai szervezetek honlapjai közvetítettek, részt vett Mercedes Erra asszony, (a Havas Worldwide ügyvezető elnöke), Franck Gervais (az Accor csoport alelnöke és a Márkák Egyesületének [Union des marques] elnöke), Gautier Picquet (a Publicis Media elnöke) és a reklámpiar más jeles méltóságai. Az interjúkészítő szerepét Marie Drucker, a France 2 újságírója játszotta, akit szigorúan szemmel tartott Marianne Siproudhis, a France Télévisions kommunikációs igazgatója és egyben a reklámügynökségének elnöke, akit szintén meghívtak a forgatásra.

Nagy a rémület: az ökológiai átmenetért felelős miniszter, Barbara Pompili asszony által készített törvénytervezet tartalmazná a Párizsi Éghajlatvédelmi Egyezmény^[i] (CCC) 149 javaslatának egészét vagy egy részét – a 149 javaslatból 146-ot „szűrés nélkül kell továbbítani a parlamentnek, a kormánynak, illetve a francia népnek”, ahogyan ezt Emmanuel Macron elnök 2020 júniusának végén megígérte. December 7-én azonban Pompili asszonynak az Europe 1-es adón közzé tett törvényjavaslatában az intézkedéseknek már csak „körülbelül 40%-áról” szólt a híradás. Elhagyták belőle a vonatjegyekre kivetett áfa csökkentését, az 1,4 tonna feletti gépjárművekre kivetett adókat és az ökológiai átállás finanszírozására az osztalékokból levont 4%-os adót. És persze, szó sincs a legszennyezőbb termékek reklámozásának szabályozásáról.

Mi történhetett? A Médiavásárló és Tanácsadó Cégek Szövetsége (Union des entreprises de conseil et d'achat médias [Udecam]) által 2020 októberében szervezett kerekasztal-beszélgetés jól érzékelteti, mekkora a jogalkotókra gyakorolt nyomás.^[ii] Ezen a napon Matthieu Orphelin, aki a Nemzetgyűlésben a rövid életű Ökológia, Demokrácia, Szolidaritás (Ecologie démocratie solidarité) frakció elnöke, részletesen ismertette azt az intézkedést, amelynek az a célja, hogy 2022-től tíz éven át korlátozza „a legszennyezőbb termékek reklámozását”. „A legnagyobb terepjárókkal kezdjük. Készültünk a parlamenti vitára, és egyszer csak szembesültünk a jóöreg lobbizással” – mondta a kerekasztal-beszélgetésen. Mintha csak megerősíteni akarták volna állítását, a többi meghívott által felhozott ellenérvek nem voltak se nívós, se kifinomult érvek: „Nem szabad úgy betiltani dolgokat, ahogy ez Észak-Koreában szokás. Csak még jobban elszegényítené a már most is késhegyen imbolygó médiát. Ezen a médián keresztül ingyen hozzáférhetnek [a reklámokhoz] azok is, akik különben nem engedhetik meg maguknak [a vásárlást]” – hangsúlyozta Pierre Calmard, a Dentsu Aegis Network France, az egyik fő reklámfelület-vásárló ügynökség elnöke, aki akkor valószínűleg a most egyesülni készülő M6 és TF1 csoport együttműködési eredményére (460 millió euró) gondolt.^[iii]

Olivier Altmann, az Altmann+Pacreau Ügynökség elnöke ugyanezen a véleményen van: „Növelnénk a társadalmi feszültséget, ha az ökológiát szankcionálásra használnánk. Inkább adóintézkedésekkel ösztönözzenek az elektromos autó megvásárlására, mintsem hogy megtiltsák nekem a vásárlást, a gondolkodást, a fogyasztást.” Laurent Alexandre transzhumanista esszéistán, a Doctissimo alapítóján, akit szintén meghívtak az Udecamra, látszik, mennyire jól ismeri korunk nagy problémáit: „Az ökológusok megkérdőjelezzik a piacgazdaságot. Mindössze annyit tettek, hogy felelevenítették a szovjet diskurzust. Szürke világot javasolnak, ahol a nép nem fogyaszthat, ez embertelen. [...] A következő lépés az lesz, hogy betiltják majd a nem ökológiai szemléletű filmeket és könyveket. A reklám nem fejlődhet a csökkenés irányába.”

Mintegy két hónappal később, „A Kommunikáció Nagygyűlése” című konferencián Aurore Bergé, az éghajlatváltozásról és a rezilienciáról [rugalmas ellenállási képességről] szóló törvényjavaslat előadója méltatta a reklám „gazdasági, népszerűsítő és iránymutató erejét”. „Felhívnám azoknak a figyelmét, akik be akarják tiltani ezt vagy azt a fajta reklámot, hogy ez milyen kockázatot jelenthet; akkor majd nem minden francia férhetne hozzá a médiában megjelenő sokszínű véleményekhez” – figyelmeztetett, és hozzátette, mennyire fontos megőrizni a szerkesztői bátorságot, amelyet amúgy köztudottan... a reklámozóktól való függés korlátoz.

Pierre Calmard szerint a reklámok messze nem a fölösleges és környezetszennyező csecsebecsék iránti vágyat keltik fel, „hanem rendkívüli eszközei az ökológiai átmenetnek.” Emmanuelle Soin, az Omnicom Media Group vezérigazgatója a Canal+ Csoport reklámügynökségének június 17-én megjelent közleményében ékesszólóan vallotta be: „Őszintének kell lennünk: a reklám soha nem fogja lekötni a szemet, szénkibocsátásunk nem áll meg. Nem leszünk az ökológiai menetelés bajnokai” –, majd biztosított mindenkit, hogy az ő feladata az alacsony szén-dioxid-kibocsátású iparra való áttérés elősegítése. Felületes közlemény volt, de már így is túl merész: a beszédéről készült videóról a Canal+ ezt a részt ügyesen törölte.

„A túlzott reklámozás nem egyeztethető össze az üvegházhatású gázok 2030-ig történő legalább 40%-os csökkentésének célkitűzésével” – állapította meg közleményében a CCC. A törvény 2021. júliusi zárószavazása előtt a szöveg indoklásában

az állt, hogy célja „a fogyasztásra való ösztönzés csökkentése a reklámágazat szabályozásával”, valamint „a franciák reklám kitétségének mérséklése” azáltal, hogy megtiltja „az éghajlatváltozásért közvetlenül felelős fosszilis tüzelőanyagok reklámozását”. A Képviselőháznak benyújtott szövegben a szennyező termékek népszerűsítése továbbra is megengedett, bár a Szenátus elérte, hogy tilos legyen a kilométerenként 95 grammnál több CO₂-t fogyasztó gépkocsik reklámozása... 2028-tól. A tengeri körutazások üzemeltetői és a légitársaságok tehát továbbra is reklámozhatják kedvezményes ajánlataikat,^[iv] az olajtársaságoknak meg elegendő lesz „zöld” energiaforrásaikra hivatkozni, hogy bővíthessék töltőállomás-hálózataikat. A kirakatokban elhelyezett digitális képernyőket sem tiltják be, de polgármesteri engedélyhez kötik: ez jó módja annak, hogy a prefektusok (közigazgatási hivatal vezetője) ne tudjanak fellépni az egyesületek fellebbezése esetén.

Ami az utcai terepjárókat (SUV) illeti, amelyek a francia autókereslet 38%-át, valamint a sajtóban megjelenő autóreklámok 63%-át teszik ki, és a Természetvédelmi Világalap (WWF) szerint a világon az üvegházhatású gáz kibocsátás növekedésének második legnagyobb forrásai, 1,8 tonnáig mentesülnek a biztosítási pótdíj alól. Karosszériájukkal még sokáig szépeleghetnek a képernyőn és a sajtóban a zöldre mosás minden trükkjével, mint ahogy a „hibrid” olyan autót leplez, amely zabálja az üzemanyagot, és fogyasztását növeli a kettős elektromos-benzinmotor.

Győzedelmeskedett hát a reklámlobbi, amely hogy elnyerje a média jóindulatát extravagáns számadatokat terjesztett. Antoine Ganne, a Televíziós Reklámok Országos Szakszervezete (Syndicat national de la publicité télévisée) általános küldöttje úgy becsülte, hogy a CCC által előírt intézkedések „20-30%-os bevételcsökkenéshez vezetnének a média számára”, maga a televízió bevétele pedig 1 milliárd euróval csökkenne. És ez annak ellenére, hogy a tévé már 2020-ban elveszítette bevételeinek 15%-át a covid-19 járvány elleni küzdelemre hozott intézkedések miatt.^[v] A Kantar szervezet becslése szerint Franciaországban a bruttó reklámozási költség csak a SUV-ek esetében 1,8 milliárd euró, míg a kisebb, városi modellek esetében 1,2 milliárd euró.

Hogy elkerülje az összetűzést a sajtóval, a rádióval és a televízióval a kormány „etikai szabályzatok” alkalmazása mellett döntött, és elvárja a reklámügynökségektől az önkéntes kötelezettségvállalást, amely az Audovizuális Médiaszolgáltatók Legfelsőbb Tanácsa (Conseil supérieur de l'audiovisuel) felügyelete alatt a hirdetőkkal kötött „klímaszerződések” formájában valósul meg. A cél a környezetre káros termékek és szolgáltatások „kereskedelmi kommunikációjának” csökkentése. „Se határozott ellenőrzésre, se visszatartó erejű szankciókra nem kerül sor e kötelezettségvállalások be nem tartása esetén” – hangsúlyozza a Greenpeace, amely rámutat arra, hogy a vállalati üvegházhatású gáz kibocsátás szabályozására irányuló valamennyi módosítást elfogadhatatlannak nyilvánították.^[vi] Amúgy a Számvevőszék és a Közegészségügyi Ügynökség már bebizonyította, hogy az ilyen önkorlátozó „szerződéseknek”, amelyeket már korábban is hoztak az „egészségtelen ételek” elleni küzdelem érdekében, alig volt hatásuk.

Emmanuel Macron támogatói majd azzal vigasztalódhatnak, hogy a kék ég felé fordítják tekintetüket. A tengerparti nyaralásukat többé nem zavarják majd a repülőgépek által vontatott reklámok: ez ugyanis az egyetlen határozott intézkedés, amelyet az éghajlat-változási törvény támogat.

A szerző, Marie Bénilde újságíró, az *On achète bien les cerveaux. La publicité et les médias* [Az agyakat megveszik, ugye? A reklám és a média], c könyv (Raisons d'Agir, Párizs, 2007.) szerzője.

Fordította: Drechsler Ágnes

^[i] L.: https://hu.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1rizsi_%C3%A9ghajlatv%C3%A9delmi_egyezm%C3%A9ny

^[ii] Les rencontres de l'Udecam [Az Udecam találkozók], Altmann + Pacreau, *Facebook Watch*, 2020. október 7.

^[iii] L. Serge Halimi: La publicité, c'est la liberté [A reklám, az maga a szabadság], *Le Monde diplomatique*, 1997. június.

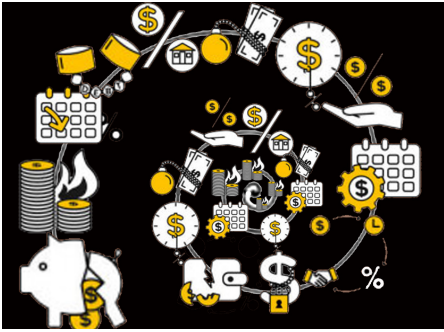
^[iv] 2022-től csak a két és fél óránál rövidebb vonatkozással helyettesíthető belföldi járatok reklámozását tiltják be.

^[v] A TF1 és az M6 csoport reklámbevételei 2020-ban 10,2, illetve 11,5%-kal csökkentek.

^[vi] Loi climat : le rendez-vous manqué du quinquennat Macron [A klimatikus törvény: Macron ötéves mandátumának elszalasztott lehetősége), *Greenpeace*, 2021. április 17., www.greenpeace.fr.

A hitelezők szeretik az adósságot

Frédéric Lemaire

Az elmúlt években olyan nagy országoknak, mint Franciaország és Németország, sikerült negatív kamatláb mellett hitelt felvenniük.^[1]

Másszóval, pénzt keresnek azzal, hogy kölcsönkérnek, és ami még meglepőbb, a befektetők hajlandóak fizetni azért, hogy kölcsönt nyújtsanak nekik. Hogyan magyarázható meg egy ilyen örült helyzet? Úgy, ha rámutatunk, hogy az államadósság a pénzpiac alapvető forrása. Az államkötvény már a negatív kamatlábak megjelenése előtt is alapvető szerepet játszott a pénzügyi piacok fejlődésében. A perspektívát tehát meg kellene fordítani: az államadósság nem egy szívdessé, a nagylelkű hitelezők kegyes ajándéka a pénztelen államoknak, hanem és jóval inkább „manna, táplálék, amelyre a piacoknak alapvető szükségük van” – a *La*

Tribune című pénzügyi napilap igazgatójának^[2] szavaival élve.

Az eurodollar-piac

Az 1970-es és 1980-as években az államadósság kezdetben felszívta azokat az óriási megtakarításokat, amelyek már a globális gazdaságot fenyegették. Az olajexportáló országok dollárhegyeket halmoztak fel, amelyeket nem voltak képesek felhasználni. Kis gazdaságaik képtelenek voltak ennyi pénzt beruházásra vagy akár (import-) fogyasztásra elkölteni, bankrendszerük pedig nem volt elég fejlett ahhoz, hogy a pénzt kihelyezze, hitelezze, és kamatbevételekkel tovább növelje. Az amerikai infláció – amely 1973-ban és 1979-ben kétszámjegyű rátákat ért el – csökkentette ezeknek a tartalékoknak az értékét, miközben a tulajdonosok természetesen növelni szerették volna. Az olajimportáló országok pedig fordítva, nagy kereskedelmi deficitet halmoztak fel az olajárak sorozatos emelkedése miatt.

A helyzet áldást hozott az akkoriban fellendülőben lévő offshore finanszírozás iparágára, amely az eurodollar-piacon működött. Ez a piac a londoni székhellyel rendelkező nagy amerikai és európai bankokból állt, amelyek a nemzeti szabályozások kijátszásával dollárbetéteket és dollárkölcsönöket fogadtak be, illetve helyeztek ki a nemzetközivé vált piacon. Az Egyesült Államokban például érvényben volt a New Dealből örökölt kamatplafon (Q-rendelet), amely arra kényszerítette az Egyesült Államokban működő bankokat, hogy alacsony vagy akár negatív (infláció utáni) reálkamatlábakat számítsanak fel. Az eurodollar-piac másrészt az adózás megkerülését is lehetővé tette, az USA-ban ugyanis adózni kellett volna a külföldre kihelyezett kötvények vagy a kamatjövedelmek után, így a hazai befektetések helyett az eurodollar-piac vált sok amerikai nagybefektető célpontjává. A Bank of England aktívan támogatta, míg a Federal Reserve csendben félrenézett, miközben az amerikai bankok kihasználták az eurodollar-piac előnyeit, hogy jól jövedelmező befektetéseket kutassanak fel a világ minden táján, és így magasabb kamatot fizessenek az ügyfeleiknek. Ezek közé tartoztak az olajexportáló monarchiák, de a gazdag amerikai megtakarítók is, akik az otthoni infláció okozta alacsony vagy negatív kamatlábak elől menekültek el.

A világgazdaságban keletkezett felhasználatlan megtakarítások visszaforgatásához az államadósság elsődleges célpont volt. Ez különösen igaz volt a fejlődő országokra,^[3] ahol a finanszírozási igény korlátlannak tűnt, amit az iparosítás és a gazdasági felzárkózás vágya vagy az önkényuralmi rendszerek mohósága táplált. A bankároknak nem volt nehéz meggyőzniük ezeket a kormányokat, hogy engedjenek a „könnyű és olcsó pénz” szirénhangjainak. 1970 és 1980 között a nagy nemzetközi bankok által a fejlődő országoknak nyújtott hitelek 33,6-szorosra, 3,8 milliárd dollárról 128 milliárd dollárra nőttek^[4] – ez teremtette meg a terepet az 1980-as évek nagy adósságválságaihoz.

2005-ben azonban Ben Bernanke, aki később a Federal Reserve elnöke volt (2006–2014), egészen más magyarázatot adott az államadósság növekedésének – ezúttal az Egyesült Államok adósságáról szólt. Azzal érvelt, hogy az adósságállomány nem annyira a laza költségvetési fegyelem, mint inkább a befektetést kereső megtakarítások túltengése, a „*savings glut*”^[5] miatt alakult ki.

A gazdaság pénzügyiesítése

Az államadósság kiválóan felszívta az olajexportálók valutatöbbletét, és így megakadályozta, a megtakarítások túlszaporulását, majd döntő szerepet játszott a pénzpiacok 1980-as évektől kezdődő terjeszkedésében. Abban az időben az állam szükségleteinek a finanszírozása (például Franciaországban a kincstáron keresztül)^[6] szinte mindenütt átalakult, és a régi módszerek helyére a pénzpiacon forgalmazott hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok kibocsátása lépett. Ez a gazdaság pénzügyiesítésének egyik legfontosabb eredménye, hiszen ideális lehetőséget jelent a gazdag magánszemélyek és befektetők számára. Annál is inkább, mivel ez az időszak (már) a leggazdagabbak adócsökkentéséről szól, állítólag a magánberuházások ösztönzése érdekében. A következmény: „A gazdagoknak nyújtott adókedvezmények egyhúzásra

növelték meg az államadósságot és a nagy megtakarítások hozamát” – magyarázza Bruno Tinel és Franck Van de Velde.^[7] Létrehozta egy fordított újraelosztási folyamatot. A gazdagok kettős haszonhoz jutnak: egyrészt adókedvezményben, másrészt biztos kamatjövedelemben. Az első következtében nőnek a megtakarításaik, és ebből tudnak kölcsönözni az eladósodott államoknak – amelyeket maga az adókedvezmény adósított el.

Az első francia államkötvényt (OAT) 1985-ben bocsátották ki. Azóta a forgalomképes adósságok mennyisége a piacokon folyamatosan növekszik. A francia Nemzeti Statisztikai és Gazdasági Kutatóintézet (INSEE) becslése szerint Franciaország adósságállománya 1985-ben 233 milliárd euró volt (a bruttó hazai termék [GDP] 30,7%-a). Ez 2008-ra csaknem hatszorosára, 1370 milliárd euróra (a GDP 68,8%-ára) nő, majd 2020-ra eléri a 2650 milliárd eurót (a GDP 116,4%-át), beleértve a több mint 2000 milliárd eurós forgalomképes adósságot. Az állampapírok áradata rengeteg „alapanyagot” szolgáltat a piaci befektetők számára: biztonságos, likvid és jövedelmező befektetést – különösen 1985 és 2010 között –, amely a nagy pénzügyi intézmények (bankok és különösen az intézményi befektetők)^[8] értékpapír-portfólióinak nagy részét teszi ki. Mivel senki sem számít arra, hogy Párizs vagy Berlin fizetéseképtelenné válik, adósságpapírjaik nagyon biztonságosnak számítanak: ezek megszerzése – többek között – lehetővé teszi a sokkal kockázatosabb befektetések, például a részvénybefektetések kompenzálását. Ez megmagyarázza, hogy a részvénypiacok növekedése és az államadósság növekedése miért része ugyanannak a folyamatnak: „Amikor kereslet van részvényekre, akkor különböző arányban kereslet van kötvényekre is” – foglalja össze Bruno Tinel.^[9]

A 2000-es évektől kezdve az államadósság nélkülözhetetlen velejárója a pénzpiacok fejlődésének is. Ebben az időszakban terjednek el a korábbi, a hitelezésen alapuló bankok helyett a „piaci”, az „üzleti” bankok. A bankok hirtelen kiterjesztik a tevékenységüket, főleg az értékpapírpiacokon, és így növelik a nyereségüket.

Ebben a „piaci” vagy „üzleti” banki modellben a bankok az eszközeik (értékpapír-portfóliók, kötvények és részvények, valamint egyéb befektetések) finanszírozását nagyrészt rövid távú hitelfelvétellel oldják meg. Az értékpapírok megszerzésére felvett adósságot naponta „átértékelik”: új adósságot vesznek fel az előző adósság visszafizetésére. A likviditás szempontjából tehát a legkedvezőbb kamatlábakon történő hitelfelvétel válik a jövedelmezőség egyik fő kérdésévé. Ennek érdekében az intézmények tömegesen használják a „repó” (repóügylet) elnevezésű ügyleteket, amelyek abból állnak, hogy értékpapírokat adnak zálogba hitelezőiknek, hogy garantálják a nagyon rövid lejáratú (alacsonyabb kamatozású) hiteleket. A zálogba adott biztosíték csökkenti a kockázati prémiumot, és ezáltal a hitel kamatlábát. A Nemzetközi Tőkepiaci Szövetség adatai szerint 2020 decemberében az európai piacon a repóügyletek 92%-a állampapírokat érintett.^[10]

A 2000-es években ez a fajta megoldás megkönnyítette a likviditás áramlását. Az államadósság vált a nagybankok működésének alapvető kenőanyagává, amelyek ekkor arra törekedtek, hogy növekedjenek, és felduzzassák a mérlegüket. Úgy tűnik, minden szereplő nyert: a hosszútávú befektetők, akik növelték államkötvény-portfóliójukat; a bankok, amelyek csökkentették a finanszírozási költségeiket; és a kormányok, amelyek látták, hogy a pénzügyi szereplők kötvényadósság iránti étvágya megnőtt. Sőt a bankok azzal szembesültek, hogy hiány van a fedezetekből, azaz a gazdag országok által kibocsátott értékpapírokból. Olyannyira, hogy a hiány pótlására különböző lehetőségeket kezdtek megvizsgálni.

Az Egyesült Államokban a magánadósságok értékpapírosításának (amelyből a másodlagos jelzáloghitelek származnak - *subprime*) fejlődése (többek között) azt a célt szolgálta, hogy olyan minőségű értékpapírokat állítsanak elő, amelyek elegendő biztosítékot nyújtanak, és egyfajta szintetikus kenőanyagként táplálják a nagybankok tevékenységét. Az Európai Unióban a fedezetként elfogadható német kötvények nem állnak rendelkezésre a kereslet kielégítéséhez szükséges mennyiségben. Ezért 2002-ben az Európai Unió elfogadott egy „biztosíték”-irányelvet, amely előírta, hogy az euróvezet valamennyi országának államadósságát azonos módon kell kezelni a repóügyletek során. Brüsszel és az Európai Központi Bank (EKB) aktív támogatásával a nagybankok által uralt európai repópiac így tovább növekedett, és 2008-ban elérte a 6 000 milliárd eurót.^[11]

A piacnak szüksége van az államadósságra

A globális pénzügyi válság azonban megmutatta a „piaci” banki modellben rejlő veszélyeket. A pénzügyi szereplők kölcsönös függősége, amelyhez a repóügyletek is hozzájárulnak, egy nagyobb válság elterjedésének kockázatát hordozza magában. Ráadásul lecsökkentette az új fedezetek befogadását, mivel a válság kiszorította a kevésbé jó minőségű értékpapírokat, legyen szó értékpapírosítási termékekről (*subprime*) vagy a válság sújtotta országok államadósságairól – ezzel hozzájárulva az euróvezeti válság kirobbanásához. A nagyfokú bizonytalanság és pénzügyi instabilitás időszakában a pénzügyi szereplők a legbiztonságosabbnak ítélt „menedékeket”, jelen esetben a nagy ipari országok állampapírjait részesítik előnyben. Ez kettős hatással jár: a leggazdagabb országok olcsóbban jutnak forrásokhoz, míg a többi ország kötvényadósságának kamatlába növekedik, és ezzel egyidejűleg elveszítik fedezeti státuszukat.

Nem ez a „menekülés a minőségbe” az egyetlen tényező, amely megmagyarázza a német vagy francia adósságpapírok alacsony vagy negatív kamatlábát az elmúlt években. A pénzügyi válság utáni korszakban ezek az értékpapírok továbbra is nélkülözhetetlen forrást jelentenek a repóügyletekhez, olyannyira, hogy például 2016 végén hiány mutatkozott német és francia államkötvényekből. Az új bázeli prudenciális szabályok azt is előírják, hogy a bankoknak bizonyos mennyiségben „jóminőségű” eszközzel, főként kötvényekkel kell rendelkezniük. Az adósságpapírok kulcsszerepet játszanak az Európai Központi Bank (EKB) beavatkozásaiban is – amelyek célja a pénzügyi szektor likviditásának fenntartása – a

refinanszírozási műveletek biztosítékként, illetve az állampapírok másodlagos piacon történő közvetlen vásárlása révén (*quantitative easing*-mennyiségi lazítás). Tény, hogy a kötvényadósság – a biztonsága, likviditása és a piac mérete miatt – nélkülözhetetlen csodaszernek bizonyul a 2008 utáni finanszírozásban.

Ez az eltérő megközelítés mutatja, hogy az államadósság mennyire fontos szerepet játszott a hitelezők és a befektetők számára az utóbbi negyven évben. Meg kell újítani az adósságról szóló álláspontunkat: a piacnak alapvetően szüksége van az államadósságra! És a pénzügyek térnyerése feltételezi és előidézi az államadósságok robbanásszerű növekedését – ez viszont egészen más következtetés, mint ha azt mondjuk, hogy az államadósság az állami hatóságok eredendően laza költségvetési politikájának a következménye! Az erőviszonyok tehát messze nem úgy igazak, ahogy eddig állították, és amely szerint az államoknak muszáj megőrizniük a hitelezők „bizalmát”.

A szerző, Frédéric Lemaire közgazdász.

Fordította: Morva Judit

[1] L. Frédéric Lemaire és Dominique Plihon: Le poison des taux d'intérêt négatifs [A mérgező negatív kamatlábak], *Le Monde diplomatique*, 2019. november.

[2] Részlet Benjamin Lemoine és Philippe Mabilie beszélgetéséből, idézi a *L'Ordre de la dette. Enquête sur les infortunes de l'État et la prospérité du marché* [Az adósság rendszere. Felmérés az állam balszerencséről és a piac sikeréről], La Découverte, Párizs, 2016.

[3] De nem csak a fejlődő országok: Franciaország, Hollandia, Belgium és Olaszország is erősen eladósodott az 1970-es években a kereskedelmi hiány és a nagyberuházások (így például a francia nukleáris program) finanszírozására.

[4] Georges Corm: Nouvel ordre économique mondial [Új gazdasági világrend], Faut-il payer la dette ? [Törleszteni kell-e az adósságot?], *Manière de voir*, n° 173, 2020. október–november.

[5] Rebecca Stropoli: How the 1 percent savings buried the middle class in debt [Hogyan temette adósságba a középosztályt az 1 százalék megtakarítása], *Chicago Booth Review*, 2021. május 25.

[6] Vö. Benjamin Lemoine: *L'Ordre de la dette* [Az adósság rendszere], id. mű.

[7] Vö. Bruno Tinel és Franck Van de Velde: L'épouvantail de la dette publique [Az államadósság réme], *Le Monde diplomatique*, 2008. július.

[8] A francia államadósságnak jelenleg több mint 50%-a külföldi befektetők kezében van, ami Franciaország számára egy sérülékenységi tényező, hiszen a nemzetközi pénzpiacoktól való függőséget jelent.

[9] Bruno Tinel: *Dette publique : sortir du catastrophisme* [Államadósság: vessünk véget az ijesztgetéseknek], *Raisons d'agir*, Párizs, 2016.

[10] International Capital Market Association: *European Repo Market Survey*, n° 40, 2021. március, www.icmagroup.org

[11] Daniela Gabor: A step too far? The European financial transactions tax on shadow banking [Egy lépés túl messzire? Az európai pénzügyi tranzakciós adó az árnyékbanki tevékenységre], *Journal of European Public Policy*, vol. 23, n° 6, London, 2015.

Impresszum

Szerkesztőbizottság

Ádám Péter
Czöndör Gyula
Ferwagner Ákos
Hajdú János
Hegyi Gyula
Hrabák András
Lugosi Győző
Morva Judit
Simon Gergely
Sipos János
Tamás Gáspár Miklós
Drechsler Ágnes

Olvasószerkesztőink:
Balla Zoltán - Gyarmati-Szabó Éva - Posváncz Etelka

e-mail: info@magyardiplo.hu

Kiadó: **Közép-Európai Fejlesztési Egyesület**
ISSN 2061-3083

Magnet Bank

IBAN: HU03 1620 0106 1160 5434 0000 0000

Magyar bankszámlaszám: 16200106-11605434

SWIFT: HBWEHUHB

az egyesület bejegyzett címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 7. Kossuth Klub

adószáma: 18270916-1-42

Lapunkat rendszeresen
szemlézi a megújult

www.observer.hu